

Jarosław Tomasiewicz

W poszukiwaniu nowego ładu

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

W poszukiwaniu nowego ładu

Tendencje antyliberalne, autorytarne i profaszystowskie
w polskiej myśli politycznej i społecznej lat 30. XX w.:
piłsudczycy i inni

Jarosław Tomasiewicz

W poszukiwaniu nowego ładu

Tendencje antyliberalne, autorytarne i profaszystowskie
w polskiej myśli politycznej i społecznej lat 30. XX w.:
piłsudczycy i inni

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2021

[Kup książkę](#)

Recenzent
Szymon Rudnicki

Spis treści

Wstęp / 9

- 1. Obóz piłsudczykowski / 15
 - 1.1. Ogólna charakterystyka sanacji przed 1937 r. / 15
 - 1.1.1. Paradygmat i jego konkretyzacje / 15
 - 1.1.2. Obóz / 31
 - 1.1.3. Dekompozycja / 38
 - 1.1.4. Diadochowie / 42
 - 1.1.5. Grupa Rydza-Śmigłego / 47
 - 1.2. Państwowcy / 55
 - 1.2.1. Założenia / 55
 - 1.2.2. Konkretyzacja: „Zrąb” / 59
 - 1.2.3. Konkretyzacja: Straż Przednia / 63
 - 1.2.4. Działania / 64
 - 1.2.5. „Zaczyn” / 69
 - 1.2.5.1. Pozycja polityczna / 69
 - 1.2.5.2. Podstawy ideowe / 73
 - 1.2.5.3. Totalitarny projekt ustrojowy / 78
 - 1.3. Narodowi piłsudczycy / 87
 - 1.3.1. Zarzewie / 87
 - 1.3.2. „Czerwona Róża” / 96
 - 1.3.3. „Jutro Pracy” / 101
 - 1.3.3.1. Działalność / 101
 - 1.3.3.2. Pozycja polityczna / 103
 - 1.3.3.3. Inspiracje / 106
 - 1.3.3.4. „Nacjonalizm żelazny” / 107
 - 1.3.3.5. „Narodowa myśl proletariacka” / 110
 - 1.3.3.6. „Polska myśl żołnierska” / 113
 - 1.3.4. Obóz Patriotów / 117
 - 1.3.5. „Płomieńczyk” / 119
 - 1.3.6. „Chrobra Polska” / 122
 - 1.3.7. „Myśl Polska” / 124

1.3.8.	„Nowe Czasy”	/	130
1.3.9.	„Kronika Polski i Świata”	/	133
1.4.	Obóz Zjednoczenia Narodowego	/	135
1.4.1.	Organizacja i działalność	/	135
1.4.2.	Ideologia OZN: militaryzm	/	143
1.4.3.	Ideologia OZN: imperializm	/	146
1.4.4.	Ideologia OZN: solidaryzm	/	148
1.4.5.	Ideologia OZN: nacjonalizm	/	152
1.4.6.	Ideologia OZN wobec kwestii żydowskiej	/	157
1.4.7.	Model ustroju politycznego	/	163
1.4.8.	Ideologia OZN a faszyzm	/	175
1.4.9.	Ekstremiści OZN: Klub 11 Listopada	/	177
1.4.10.	Ekstremiści OZN: Związek Młodej Polski	/	182
1.4.11.	Skrzydło umiarkowane OZN: Mieczysław Szawleski	/	195
1.5.	Konkluzje	/	197

2. Inne nurty polityczne / 199

2.1.	Konserwatyści	/	199
2.1.1.	Środowisko „Słowa”	/	202
2.1.2.	Młodokonserwatyści	/	205
2.1.3.	Monarchiści	/	211
2.1.3.1.	„Głos Monarchisty”	/	211
2.1.3.2.	Stronnictwo Narodowych-Monarchistów	/	218
2.1.4.	„Grupa Torquemady”	/	222
2.2.	Katolicko-społeczni	/	231
2.2.1.	Chrześcijańscy demokraci	/	232
2.2.2.	„Integryści”	/	238
2.2.2.1.	„Pax”	/	248
2.2.2.2.	Rycerski Zakon Krzyża i Miecza	/	252
2.3.	Mesjaniści	/	259
2.3.1.	Synarchizm	/	260
2.3.1.1.	Działalność	/	260
2.3.1.2.	Ideologia	/	262
2.3.1.3.	Program	/	267
2.3.2.	„Zet”	/	272
2.3.2.1.	Założenia ideowe	/	272
2.3.2.2.	Program polityczny	/	278
2.4.	Niezależni	/	282
2.4.1.	Związek Rodaków	/	283
2.4.2.	Obóz Narodowo-Państwowy	/	285
2.4.3.	Obóz Jedności Narodowej „Warta”	/	287
2.4.4.	Polski Front Narodowy	/	291
2.4.5.	Ruch Jagielloński	/	292
2.4.6.	Radykalny Obóz Sarmatów i Polska Unia Demokratyczna	/	294
2.4.7.	Ruch Narodowo-Gospodarczy	/	298

2.4.8. Żelazna Gwardia. Konfederacja Pracy Polskiej	/ 305
2.5. Konkluzje	/ 307
3. Środowiska niepolityczne	/ 309
3.1. Antysemita	/ 311
3.1.1. Ruch antysemita	/ 312
3.1.2. Ideologia: wartości	/ 317
3.1.3. Ideologia: obraz wroga	/ 320
3.1.4. Program: postulaty	/ 324
3.1.5. Program: metody	/ 327
3.1.6. Program: wizja ustroju	/ 332
3.1.7. Ruch antysemita a faszyzm	/ 336
3.2. Rasiści i eugenicysta	/ 340
3.3. Germanofile	/ 347
3.4. Paneuropejści	/ 356
3.5. Panslawiści i słowianofile	/ 364
3.5.1. Struktury	/ 364
3.5.2. Elementy ideologii	/ 368
3.5.3. Tadeusz Zieliński: „Słowiańskie Odrodzenie”	/ 371
3.5.4. Józef Mestwin-Musiał: słowiański komunizm	/ 373
3.5.5. Mieczysław Suchocki: „słowiański socjalizm”	/ 378
3.5.6. Lucjan Żeligowski: słowiański gandyzm	/ 380
3.5.7. Słowiańskie Odrodzenie Narodowe	/ 382
3.6. Neopoganie	/ 383
3.6.1. Szczep Rogate Serce	/ 385
3.6.2. „Demiurg”	/ 392
3.6.3. Zadruga	/ 395
3.6.3.1. Zespół „Zadrugi”	/ 396
3.6.3.2. Filozofia zadružna	/ 398
3.6.3.3. Ideologia zadružna	/ 401
3.6.3.4. Elementy programu politycznego	/ 406
3.6.3.5. Frakcje	/ 409
3.7. Dysydenci religijni: ezoterycy, gnostycy, heretycy	/ 410
3.7.1. „Lotos”	/ 413
3.7.2. Tadeusz Zieliński	/ 419
3.8. Kombatanci	/ 421
3.8.1. Hallerczycy	/ 421
3.8.2. Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny	/ 423
3.8.3. Legioniści	/ 425
3.8.4. Powstańcy śląscy	/ 430
3.9. Środowiska gospodarcze	/ 431
3.9.1. Korporacjonizm	/ 432
3.9.2. Dyryżyzm	/ 435
3.9.3. Inne koncepcje tercerstyczne	/ 442
3.10. Prawnicy	/ 447
3.11. Twórcy	/ 458

3.11.1. „Marchoń”	/	463
3.11.2. Grupa „XY”	/	465
3.11.3. Ferdynand Goetel	/	467
3.11.4. Jan Emil Skiwski	/	471
3.11.5. Stanisław Ignacy Witkiewicz	/	477
3.12. Agentura	/	484
3.13. Konkluzje	/	491

Zakończenie	/	493
-------------	---	-----

Wykaz wykorzystanych źródeł i literatury	/	509
--	---	-----

Indeks nazwisk i pseudonimów	/	549
------------------------------	---	-----

Summary	/	575
---------	---	-----

Zusammenfassung	/	577
-----------------	---	-----

Wstęp

Niniejsza publikacja zamyka moje długoletnie badania nad kryzysem demoliberalizmu w polskiej międzywojennej myśli politycznej¹. Stanowi niejako ciąg dalszy książki *W kierunku nacjokracji*, w której omawiałem antyliberalne, faszyzujące tendencje występujące w latach 30. w szeroko pojętym ruchu nacjonalistycznym². Zjawisko to wykraczało jednak daleko poza obóz narodowy. Przeświadczenie o kryzysie czy nawet krachu systemu demoliberalnego było szeroko rozpowszechnione i skłaniało do poszukiwania nowego ładu również inne segmenty polskiej sceny politycznej: konserwatystów, piłsudczyków, ugrupowania chrześcijańsko-społeczne, lewicę³. Praktycznie wszyscy chcieli zmiany *status quo*, różnice dotyczyły jedynie głębokości przemian. Kryzys gospodarczy ujawnił nie tylko wady gospodarki wolnorynkowej, ale też niedomagania demokracji parlamentarnej, prowadząc do głębokiego przewartościowania dotychczasowych dogmatów. Czasem próbowano samodzielnie odpowiadać na wyzwania epoki, niekiedy zaś inspirowano się mniej lub bardziej otwarcie wzorcami totalitarnymi. Totalitaryzm, prezentujący się jako alternatywa dla skompromitowanego ustroju demoliberalnego, stanowił jeśli nie model do naśladowania, to przynajmniej punkt odniesienia. Faszyzm wywierał wpływ nawet na swych przeciwników.

¹ Rozpoczęte zostały tomem: Jarosław Tomasiewicz: *Naprawa czy zniszczenie demokracji? Tendencje autorytarne i profaszystowskie w polskiej myśli politycznej (1921–1935)*. Katowice 2012.

² Idem: *W kierunku nacjokracji. Tendencje autorytarne, totalistyczne i profaszystowskie w polskiej myśli politycznej (1933–1939): narodowcy – narodowi radykałowie – narodowi socjaliści*. Katowice 2019.

³ Nie można szukać faszyzmu tylko na prawicy, gdyż przykłady M. Déata czy H. De Mana (a w Polsce – acz na mniejszą skalę – np. Legionu Młodych) wykazują, że faszyzowanie nie było wyłącznie przypadłością prawej strony sceny politycznej. Występowaniu tendencji antyliberalnych i nacjonalistycznych na lewicy poświęciłem książkę: Idem: *„Faszyzm lewicy” czy „ludowy patriotyzm”? Tendencje antyliberalne i nacjonalistyczne w polskiej lewicowej myśli politycznej lat 30.* Warszawa 2020.

Zakres

Przedmiotem pracy jest myśl polityczna, którą tworzą, z jednej strony, koncepcje dotyczące ustroju społeczno-politycznego i/lub polityki prowadzonej przez państwo, z drugiej – światopogląd stanowiący uzasadnienie tychże: system wartości, teorie wyjaśniające rzeczywistość. Analizować będę nie tylko „szczyty” myśli politycznej, tj. sztandarowe dzieła teoretyków, ale też jej „doły” – doraźną publicystykę czy wręcz propagandę, pozwalającą poznać, jak idee były przyswajane i rozumiane przez propagatorów, aktywistów, szeregowych sympatyków. Zaznaczyć tu trzeba, że myśl polityczna występuje nie tylko jako rozwinięta ideologia, sprecyzowana doktryna, pełny program przemian, ale może przejawiać się także w formie załączkowej czy fragmentarycznej, pod postacią oderwanych elementów. Jak słusznie zauważył Waldemar Paruch, badając myśl polityczną, należy „wyjść poza opis idiograficzny, przedstawić wielorakie uwarunkowania wybranych idei i koncepcji”, odwołując się do ich źródeł filozoficznych oraz do presji wydarzeń bieżących⁴. Rozumienie idei bez nakreślenia społeczno-politycznego kontekstu pozostałoby niepełne. Co więcej, przydatne jest też skonfrontowanie głoszonych haseł z praktyką polityczną, gdyż pozwala to ocenić, na ile deklaracje ideologiczne były sincere.

W pracy zarówno przeprowadziłem możliwie pełną analizę programów bliskich faszystowskiemu, jak i zbadałem ewentualny wpływ faszyzmu na ruchy niefaszystowskie, dlatego obiektem badań są nie tylko ugrupowania faszystowskie i faszyzujące, ale również niefaszystowskie czy nawet antyfaszystowskie. Ponieważ obóz narodowy z jego narodowo-radykalną frondą i narodowy ruch robotniczy oraz szeroko pojęta lewica zostały przeze mnie omówione w innych książkach, pole badawcze tym razem zawęziłem do prawicy poza obozem narodowym. Jest to przede wszystkim formacja piłsudczykowska (aczkolwiek z pominięciem jej lewego skrzydła), istotna zarówno z powodu jej znaczenia w życiu politycznym Polski, jak i ciążenia po 1937 r. w kierunku skrajnej prawicy. Innymi nurtami będącymi przedmiotem zainteresowania są: konserwatyzm, katolicyzm społeczny (wraz z chadecją) i marginalny, ale interesujący z punktu widzenia historyka idei mesjanizm. Zbadane zostaną również koncepcje ugrupowań trudnych do jednoznacznego zaklasyfikowania. Zajmę się wreszcie elementami myśli politycznej wytworzonymi w środowiskach zasadniczo niepolitycznych, które jednak mogłyby stać się załączkami ruchów politycznych.

O ile cezura końcowa pracy jest oczywista, o tyle początkowa ma charakter rozmyty. O nasilaniu się tendencji antydemokratycznych możemy mówić od początku dekady (wybory brzeskie); radykalizacja nastrojów napędzana była

⁴ Waldemar Paruch: *Podstawowe determinanty aktywności politycznej. Rozważania nad paradygmatem ideologii piłsudczykowskiej (1926–1939)*. AUMCS (Sectio K), Vol. 2–3 (1995–1996). Biorąc pod uwagę, że niekiedy mamy tu do czynienia z koncepcjami całkowicie zapomnianymi, możemy mówić o „archeologii idei”.

Wielkim Kryzysem 1929 r. Rok 1933, w którym Hitler doszedł w Niemczech do władzy, zintensyfikował oddziaływanie faszyzmu na polskie życie polityczne. Śmierć Piłsudskiego w 1935 r. doprowadziła do dekompozycji sanacji i dryfu jej głównego nurtu w kierunku skrajnej prawicy. Niekiedy trzeba było odwoływać się do wydarzeń jeszcze wcześniejszych ze względu na ciągłość pewnych zjawisk. Starałem się unikać powtórzeń z wcześniejszą publikacją *Naprawa czy zniszczenie demokracji?*, czasem były one jednak nieuniknione ze względu na zazębianie się cezur.

Struktura

Książka składa się z trzech części. Pierwsza poświęcona została formacji piłsudczykowskiej, interesującej nie tylko z powodu intensywności występowania w niej autorytarnych i nacjonalistycznych tendencji, ale też ze względu na jej zróżnicowanie. Po ogólnej charakterystyce sanacji przed dekompozycją omówiłem dwie odmienne propozycje ideologiczne: utrzymanie tradycyjnej „ideologii państwowej” i zwrot w kierunku nacjonalizmu etnicznego. Zwycięstwo tego drugiego wariantu zaowocowało ideologią ozonową, której analiza kończy tę część.

W części drugiej zajmuję się innymi nurtami prawicowej myśli politycznej: konserwatywnym, katolicko-społecznym i mesjanistycznym. Ten ostatni, choć marginalny i stanowiący polską osobliwość, pokusił się o wytworzenie własnej reprezentacji politycznej. Ujęty tu został również „plankton” polityczny II Rzeczypospolitej – grupy i projekty, które trudno przypisać do któregoś z większych obozów, a w których dostrzec można jakiś wpływ ideologii faszystowskiej.

Część trzecia dotyczy nie ugrupowań politycznych *sensu stricte*, ale różnorodnych środowisk społecznych i ideowych, w których występowała recepcja poszczególnych elementów ideologii faszystowskiej. Choć refleksja ideologiczna tych środowisk była nieraz wysoce zaawansowana, to jednak nie uformowały się w samodzielne nurty ideowopolityczne, nie wypracowały programu politycznego i nie rozpoczęły działalności typu partyjnego, zasilając co najwyżej inne ugrupowania.

Kryterium klasyfikacji poszczególnych grup do większych formacji ideowo-politycznych było ich pochodzenie. Dotyczy to zwłaszcza środowisk, które funkcjonowały niejako na pograniczu konkurencyjnych obozów (jak Jutro Pracy). Zbieżności programowe i płynność ideologiczna sprawiają, że kryterium genealogiczne pozostaje najbardziej czytelne. Niekiedy jednak klasyfikacja musiała mieć charakter arbitralny – gdy dotyczyło to grupy lub osoby łączącej różne cechy (np. neopoganizm i pansławizm).

Ponieważ jest to praca z historii idei, objętość poszczególnych rozdziałów odpowiada nie tyle znaczeniu danego ugrupowania, co występowaniu elemen-

tów nacjonalistycznych i antyliberalnych w jego myśli, oryginalności i różnorodności jego ideologii, wreszcie ilości dostępnego materiału. Dlatego nie powinno dziwić, że główne nurty ideowe omawiane są pobieżnie, natomiast wiele uwagi poświęcam grupom czy postaciom nieznaczącym politycznie.

Baza

Podstawą źródłową pracy jest literatura polityczna i propagandowa różnych nurtów i ugrupowań: publikacje (zwłaszcza książkowe) teoretyków, publicystyka prasowa, broszury i druki ulotne. W przypadku prasy najcenniejsze okazały się miesięczniki i tygodniki, najmniej przydatne – dzienniki, zaobserwować bowiem można prawidłowość, że im większa częstotliwość ukazywania się pisma (a zarazem mniejsza objętość publikacji), tym bardziej sprymitywizowana treść. W celu zbadania kontekstu rodzenia się i funkcjonowania idei wykorzystane zostały dokumenty z Archiwum Akt Nowych i Archiwum Państwowego w Krakowie. Sięgałem również po wspomnienia z epoki, tu jednak trzeba pamiętać o ich ograniczonej wiarygodności. Jak przyznał socjalista Jan Szaniawski, pytany już po wojnie o stosunek PPS do komunistów: „Dla mnie nie ulega wątpliwości, że jeśli my mówimy o tych sprawach, to mówimy już w aspekcie dzisiejszego dnia [...] bo to jest nieuchronne, że się nakłada na człowieka. I te zmiany w sposobie widzenia pewnych rzeczy – czy się nam podoba czy nie – moim zdaniem następują”⁵.

Praca, oczywiście, nie wyważa otwartych drzwi, lecz szeroko korzysta z bogatej literatury przedmiotu. Na początek przywołajmy *Spadkobierców niepokornych* – syntezę przedwojennej myśli politycznej pióra Krzysztofa Kawalca. O sanacji pisali m.in. Andrzej Chojnowski, Tomasz Chłopecki, Tadeusz Jędruszczak, Janusz Faryś, przede wszystkim wyróżnić należy jednak fundamentalne prace Waldemara Parucha. Oprócz ujęć ogólnopolskich zbadane są szczegółowo dzieje sanacji np. w Wielkopolsce (Piotr Okulewicz), na Pomorzu (Przemysław Olstowski), Śląsku (Edward Długajczyk), w Łodzi (Karol Dziuda), Białostocczyźnie (Henryk Majecki) czy w Lubelskiem (Emil Horoch). Polski konserwatyzm znalazł badaczy w osobach Jacka Bartyzela, Bogusława Gałki, Jacka Gzelli czy Jerzego Jaruzelskiego. Ruch katolicki opisywali Waldemar Bujak, Adam Gruszecki, Jarosław Macała i Henryk Przybylski. Monografii doczekały się nie tylko istotne środowiska (jak Naprawa opisana przez Przemysława Waingertnera) czy organy prasowe (jak „Gazeta Polska” przedstawiona przez Jerzego Seniowa), ale też małe grupki – jeśli nie w formie książek (Bogumił

⁵ AAN, Zespół: Wspomnienia i relacje, Jednostka: Akcja Socjalistyczna PPS, sygn. R-278 6-4-1981 i 10-2-1983 Jan Szaniawski (10-2-1983), k. 78. Nic dziwnego, że po 1945 r. wszyscy okazali się antyfaszystami od zara.

Grott i Jan Skoczyński o Zadrudzie, Lechosław Lameński o Szczepie Rogate Serce), to przynajmniej artykułów (Patryk Tomaszewski o Klubie 11 Listopada, Daniel Pater o Zakonie Krzyża i Miecza, Marek Sioma o Legionie Młodych, Wojciech Roszkowski i P. Tomaszewski o synarchistach, Juliusz Bardach, Jacek M. Majchrowski i Tomasz Sikorski o grupie Jutro Pracy). Dużym powodzeniem cieszy się biografistyka, by wymienić tylko prace Arkadiusza Adamczyka o Bogusławie Miedzińskim, Rafała Łętochy o Jerzym Braunie, Janusza Mierzwę o Adamie Kocu, Ryszarda Mirowicza o Edwardzie Rydzu-Śmigłym, Jerzego M. Nowakowskiego o Walerym Sławku, Macieja Urbanowskiego o Janie Skińskim. Istotnym uzupełnieniem powyższych pozycji były publikacje poświęcone organizacjom społecznym, takim jak ruch kombatancki (Marek Jabłonowski, Elżbieta Kossewska), Liga Morska i Kolonialna (Tadeusz Białas) czy masoneria (Leon Chajm, Ludwik Hass), choć tu nieraz pomijano polityczne aspekty ich działalności.

Metoda

W pracy posługuję się wypracowaną wcześniej metodyką. Zaznaczyć jednak trzeba, że tropienie wątków faszyzujących poza obozem narodowym jest trudniejsze, gdyż są one rozproszone w rozleglejszym polu badawczym.

Każdy ośrodek refleksji ideowej, nawet jeśli pozostawał niesamodzielny politycznie, rozpatrywany jest osobno – tylko ich zestawienie daje pełny obraz sytuacji, spektrum mieniące się różnymi odcieniami. Pieczołowite wydobywanie różnic jest niezbędne, gdyż z perspektywy czasu ówczesne programy mogą się wydawać podobne, wręcz identyczne, wtedy jednak nieistotne z dzisiejszego punktu widzenia różnice miały zasadnicze znaczenie.

Aparat pojęciowy wykorzystywany w analizie został zaprezentowany w poprzednich książkach⁶. W tym miejscu ograniczę się do przywołania najprostszej definicji faszyzmu: „nacjonalistyczna ideologia lub ruch o totalitarnej i hierarchicznej strukturze, który jest fundamentalnie przeciwny demokracji i liberalizmowi”⁷. Na tej podstawie za dwa podstawowe filary faszyzmu i parafaszyzmu można uznać: z jednej strony nacjonalizm (w państwowym, etnokulturowym lub rasowym wariacie), z drugiej – antydemokratyzm w totalitarnej (faszyzm) lub autorytarnej (parafaszyzm) formie⁸. Te dwie cechy będą w pierwszej kolejności poszukiwane w myśli politycznej badanych ugrupowań.

⁶ J. Tomaszewicz: *Naprawa...*, s. 19–28; Idem: *W kierunku...*, s. 16–19, 22–27.

⁷ *Słownik politologii*. Red. Bogumiła Walicka. Warszawa 2008, s. 124.

⁸ Z kolei przymiotami nowoczesnego totalitaryzmu, odróżniającymi go od starożytnych reżimów oligarchicznych czy cezariańskich, a zarazem wywołującymi w latach 30. największe kontrowersje, były: zasada wodzostwa, monopartyjność i odgórny *Gleichschaltung* organizacji społecznych.

Powyższe elementy wiążą się z innymi składowymi programu politycznego. Nacjonalizm wpływa na formułowanie polityki zagranicznej, na ogół (choć nie zawsze) głosząc postulat ekspansji, oraz polityki społeczno-gospodarczej, projektowanej w duchu solidaryzmu narodowego. Autorytaryzm uzasadniany był nie tylko hasłami nacjonalistycznymi (zapewnienie jedności narodu i mocarstwowości państwa), ale też koniecznością modernizacji i reform społecznych, dlatego nieraz wiąże się z programem państwowego interwencjonizmu w gospodarce. Ważne jest zbadanie stosunku do imponderabiliów, takich jak religia czy tradycja, aby poznać, w imię jakich wartości dokonywane mają być przemiany. Do katalogu cech charakterystycznych dla faszyzmu należą też militarizm i socjaldarwinistyczny kult przemocy, a więc i ten wątek powinien być sprawdzony.

Nie wystarcza dostrzeżenie zbieżności z jakimś elementem ideologii faszystowskiej. Trzeba ukazać ten element na tle całego systemu poglądów jednostki czy grupy, żeby zrozumieć jego genezę i odgrywaną rolę. Czasem zbieżność może okazać się pozorna lub przypadkowa. To samo pojęcie, hasło, idea w zależności od kontekstu może mieć różne znaczenie. Pamiętać przy tym należy, że światopoglądy rzadko miewają charakter niezmiennych, zamkniętych całości – są raczej konstrukcjami chwiejnymi, elastycznymi, czasem wewnętrznie sprzecznymi. Niezbędne jest więc ich dynamiczne ujmowanie, dostrzeganie ewolucji poglądów i jej przyczyn.

Prezentując analizę, staram się oddawać głos tekstom, obficie je cytując, a nie ich interpretacjom. Jak zauważył Bogumił Grott, retoryka ujawnia psychikę⁹. Każda ideologia wytwarza własną siatkę pojęć, za pomocą których opisuje świat, a także będącą jej odzwierciedleniem specyficzną retorykę (ważne są nawet epitety, bo oddają temperaturę emocjonalną). Dlatego najlepiej, gdy opisujący ideologów przedstawiają się własnymi słowami.

Na koniec pozwolę sobie złożyć podziękowania osobom, które pomogły mi w zbieraniu materiałów do tej książki: Adamowi Dankowi, Piotrowi Grudce, Konradowi Sitnikowi, Annie Karolewskiej z „Tygodnika Powszechnego”. Szczególną wdzięczność jestem winny prof. Szymonowi Rudnickiemu, którego życzliwe uwagi przyczyniły się do usunięcia mankamentów tej książki. Przede wszystkim zaś – jak zawsze – dziękuję moim Bliskim: Żonie, Dzieciom, Rodzicom, Bratu za to, że zawsze mogą na nich liczyć.

⁹ Bogumił Grott: *Katolicyzm w doktrynach ugrupowań narodowo-radykalnych do roku 1939*. Kraków 1987, s. 93.

Indeks nazwisk i pseudonimów

A

Abdank Adam 418
Abłamowicz Konstanty 37
Abramowski Edward 106, 463
Achrem-Achremowiczowa Wanda 249, 252
Adamczyk Arkadiusz 13, 20, 26, 30, 41, 52, 113, 135, 139, 141–143, 150, 157–158, 195, 524, 536, 539, 542, 546
Adamski Przemysław 525
Adamski Stanisław 239
Adenauer Konrad 356, 359
Agursky Mikhail 479, 525
Aitamurto Kaarina 398, 543
Ajnenkiel Andrzej 39, 45, 68, 88, 139, 175, 233, 422, 525
Algajer Karol 33
Amejko Franciszek 173
Anders Władysław 140
Andreis de Egisto 30
Andrzejewski Jan 287
Andrzejewski Jerzy 462
Antoniewski W. 199
Archita Jan 473
Arciszewski Tomasz 67
Asejev Aleksander 414, 418
Askenazy Szymon 359
Atatürk Mustafa Kemal 428
Audun L., zob. Gembarzewski Leszek A.
Augustyn z Hippony 245
Awedyk Stanisław 185

B

Babiński Julian 32, 68–71, 88, 126, 222–224, 226–229, 237, 510, 525
Babiński Stanisław 42, 532
Bachofen Johann Jakob 229
Baczewski Antoni 184
Badowski Franciszek (Antoni) 298
Bagiński Władysław 181, 457
Bainville Jacques 359
Bajkowski Jan 43, 133
Bakal Bronisław 54, 510
Bakon Józef 101–102
Balcerak Wiesław 502, 525
Balicki Stanisław 253
Bała Paweł 525
Bałuk Stefan 314
Banasiak Mieszko 490, 525
Banasiak Zbigniew 397, 399–400, 403–404
Bandrowski Jerzy Henryk 195
Bańkowski P. 93
Baranowska Agnieszka 463, 525
Baranowski W. 428
Barański Marek 27, 502, 544
Bardach Juliusz 13, 102–103, 105, 114, 525
Barrès Maurice 472, 474
Bartczak Franciszek 101
Bartecki Teodor W. 185
Bartel Kazimierz 39, 43
Bartnicka Kalina 30, 60–61, 525
Bartnikowski Jan 190

- Bartyzel Jacek 12, 16, 111, 201, 222–223, 505, 525
Basiński Euzebiusz 184, 186, 190–191
Bassini Gerolamo Luigi 457
Bastianini Giuseppe 56
Batowski Henryk 367, 369, 530
Baumgardten Aleksander 460
Bączkowski Włodzimierz 125–130, 510, 526
Bäcker Roman 483, 525
Bednarczuk Monika 133, 174, 317, 459, 525
Belmont Leon 158, 510
Benda Julian 27
Benisławski Olgierd 117–118
Benoist de Alain 420, 510
Berdycki Józef 312, 320–321, 331, 510
Beredyński Jerzy 253
Bhaktivedanta Swami Prabhupada 255, 510
Białas Tadeusz 13, 29, 162, 525
Białasiewicz Józef 191, 193, 314
Bialecki Andrzej 315, 322, 326, 335, 510
Białkowski Michał 188, 319, 532
Bicz Czesław 313
Biedrzycki Henryk 455
Biegański Zdzisław 188, 319, 532
Bielawski Paweł 402, 404–406, 525
Bielecki Tadeusz 142, 155, 497
Bielski Witold 27
Bierdiajew Nikołaj 359
Biernacki Mieczysław 151, 162
Biernacki Włodzimierz 215, 512
Bierzanek Remigiusz 450–453, 455–456
Biniecka Paulina 542
Bitner Wacław 237–238
Bitnicki Fr. 247
Bizowski Feliks 436
Blajer Józef 184
Blüher Hans 359, 364
Blüth Rafał M. 62
Bławatska Helena 411
Błoński Jan 478–479, 481–484, 525
Bobolecki M. 126
Bobrinski Gieorgij 158
Bobrzyński Jan 200–202, 510
Bocheński Adolf M. 27, 206–210, 532–534
Bocheński Aleksander 206, 208, 210, 534, 538
Bocheński Józef M. 206, 238–246, 248, 259, 510, 540
Bochnig Stanisław (Loga Wiktor) 413–414, 417
Boczkowski Hipolit O. 127
Bobrero Emilio 359
Bogusławski Antoni 238
Bogusz Edward 102
Bogusz Stanisław 411
Bojar Jarosław 18, 525
Bolesław Chrobry 211, 264, 351, 376
Boleszczyc 35–36, 253–256
Boładź Jerzy 101
Bonaparte Napoleon 231, 337, 453
Boreczek Krzysztof A. 137, 526
Borejsza Jerzy W. 45, 56, 198, 357, 421, 485–486, 488, 503, 526
Borek-Borecki Juliusz 70
Borgese Giuseppe A. 312, 485, 526
Borkowska Grażyna 491, 526
Borkowski Jan 101, 367, 514, 526
Borowski Leon 436
Borowy Andrzej 349
Bortnowski Władysław 179
Borycki Antoni 94–96
Borys Konrad 270
Borysiak A. 297
Bossowski Franciszek 215
Bouchet Christian 392, 526
Boy-Żeleński Tadeusz 277, 281, 471
Braun Jerzy 13, 105, 222–224, 227, 229, 259–260, 272–282, 465–467, 510, 519, 534, 545
Braun Juliusz 179
Brawicz Kazimierz 213
Brochwicz (Kozłowski) Stanisław 459, 489–491, 519, 525
Brodzic-Lipiński Antoni 261, 294–295, 297–298, 314, 445–446, 510
Brodzisz Jan 90
Bromowicz Tytus 333

Brumlik Micha 225, 412, 420, 526
 Bryła Stefan 237
 Brześciński Julian (Juliusz) 366, 382
 Brzezicki Z. 292
 Brzęk-Osiński Michał T. 52, 59, 65–67, 519
 Brzozowski Stanisław 106, 258, 316, 411, 472, 505, 510
 Buber Martin 420
 Budrewicz Wacław 179
 Budzyński Wacław 33, 101–114, 222–223, 510, 525
 Bujkiewicz Zbigniew 29, 148, 526
 Bujak Waldemar 12, 526
 Bukowiecki Stanisław 395–396
 Bunikowski Dawid 22, 526
 Bunsch Adam 465
 Burdecki Feliks 443, 510, 520, 527
 Burzyński Władysław 261
 Butrym M. 98
 Butwił Bolesław 313
 Buzek Józef 357
 Byczyński Stefan 65
 Bylina Stanisław 64
 Bzowski W. 145

C

Car Stanisław 18–20, 23–25, 30, 47, 447, 510, 533, 542
 Caro Leopold 241, 433–434, 510, 528, 531
 Ceglewski Alfons 179
 Celine Ferdynand 234, 462, 471
 Cepnik Kazimierz 510
 Cercha Antoni 355, 490
 Cesarz Maciej 273, 526
 Chajn Leon 13, 32, 42–43, 49, 54, 262, 298, 425, 514, 526
 Chalimoniuk Krzysztof 27, 516
 Chamberlain Neville 353
 Charkiewicz Witold 259
 Charszewski Ignacy 319, 332, 339
 Chejfec Leon 487
 Chełmecki Jerzy 365, 526
 Chełmicki Bogdan 101
 Chesterfield 229
 Chesterton Gilbert K. 463
 Chłapowski Roman 179
 Chłopecki Tomasz 12, 19, 21, 23, 29–30, 39–42, 44, 48, 50, 52, 55–56, 58, 65, 161, 169, 199, 202, 425, 491, 526
 Chmielewska Agnieszka 174, 526
 Chmielewski Henryk 313
 Chmielowski Albert 389
 Chodkiewicz Kazimierz 411, 413, 415–418, 510
 Chojnowski Andrzej 12, 26, 40, 56, 516, 526
 Cholewa Zbigniew 30, 526
 Chomicz Paulin 259, 272, 465
 Chraniuk Daniel 237, 526
 Chromecki Tadeusz 150, 171, 175, 510
 Chrupiński 184
 Chrzanowski Stanisław 149, 157, 171, 176
 Chrzążczewski [Trzaska] Aleksander 206, 208–210, 510, 542
 Chudzińska Barbara 366, 529
 Chwistek Leon 478
 Chyra-Rolicz Zofia 365, 530
 Cichoracki Piotr 22, 54, 66, 183–184, 526
 Cieślak Roman 218
 Ciechanowiecka Ludwika 134
 Cieliczko P. 247, 533
 Cieluch Jan 312
 Ciemniewski Jan 240, 277
 Cieszkowski August 98, 260, 263, 316, 335, 414, 467
 Cieślik Leon 34
 Ciołkosz Adam 58
 Cimoszyński Stanisław 68
 Cisek Janusz 527
 Class Max 359
 Combo M.A. 236
 Coudenhove-Kalergi Richard 356–358, 510
 Croce Benedetto 463–464
 Curcio Carlo 485
 Curie-Skłodowska Maria 389
 Cwik Jan 336
 Cybichowski Zygmunt 488, 490
 Cyganiewicz Zbyszko 338

Cygański Mirosław 312, 527
 Cynkutis Kazimierz 93
 Cywiński Bohdan 436
 Cywiński Stanisław 428
 Cywiński W. 283
 Czachowska Jadwiga 366, 546
 Czapiewski Edward 204, 527
 Czapiński Kazimierz 408
 Czapka Maria 380, 527
 Czarnecki Józef 365
 Czarnecki Stefan 201
 Czarnocki Jan 66
 Czarnomski Jan 414
 Czarnowski M.S (Łada S) 403
 Czechowicz Józef 272, 392, 521
 Czekaj Katarzyna 70, 527
 Czekierda 396
 Czetwertyński Włodzimierz 485
 Czubiński Włodzimierz 445
 Czuma Ignacy 237, 244, 510, 526
 Czystowski J. 35
 Czyżowski Kazimierz A. 461

D

Dagnan Kazimierz 45
 Dajnowicz Małgorzata 491, 527
 Daladier Édouard 353, 355
 Daluge Kurt 488
 Danek Adam 14
 Daszyński Ignacy 33
 Dawidowicz Aneta 506, 544
 Dawiecki Jerzy 347
 Dąb-Biernacki Stefan 38, 42
 Dąbrowa Maria 219
 Dąbrowska Maria 464
 Dąbrowski Kazimierz 180–181, 193
 Dąbrowski Marian 316, 445
 Dąbrowski Roman 485–486, 516, 532
 De Thun Tadeusz 101
 Déat Marcel 9, 359
 Degrelle Léon 106, 228, 337
 Delebis Sławomir
 De Man Hendrik 9, 106
 Dembiński Henryk 179, 247, 359
 Dembowska Duninowa Janina 384, 414

Deryng Antoni 163–164, 178–182, 191–192, 194, 511
 Deryng Bohdan 436
 Dębińska Helena 64
 Dębski Jan 487, 511
 Dębski Józef 365
 Dijakiewicz Albert 436
 Długajczyk Edward 12, 88–89, 105, 141, 162, 430, 468, 527
 Długosz Władysław 33
 Dmochowski 366
 Dmowski Roman 33, 71, 75, 90, 100, 123, 139, 258, 279, 316, 348, 354, 405, 460
 Doberski Tadeusz 449
 Doboszyński Adam 71, 133, 281
 Dobraczyński Jan 253
 Dobrowiest Bronisław 315, 319–320, 324–325, 333, 335–337, 511
 Dobrowolski Rafał 140, 155, 313, 327, 422, 527
 Dobrowolski Wacław 260
 Doellinger Zygmunt 70
 Dolacki Stanisław 313
 Dolanowski Mikołaj 67
 Doleżyk Karol 153, 165, 431, 511
 Doliński Antoni 348
 Dollfuss Engelbert 235, 247, 357
 Dołęga Bonawentura 461
 Domańska Maria 109
 Domaszewicz Aleksander 130–132
 Donimirski Jerzy 102
 Doriot Jacques 106, 228
 Dorr Gerard 412–413
 Dostojewski Fiodor 349–350
 Dowbor-Muśnicki Józef 224
 Downarowicz Tadeusz 201
 Döerre Piotr 218, 527
 Dreszer Juliusz 37, 44–45
 Dreszer Rudolf 177, 179
 Drieu la Rochelle Pierre 359, 469
 Drobnik Jerzy 22, 28, 118, 178–179, 511, 520
 Drozd Jarosław 27, 516
 Drozdowski Marian M. 26, 40, 65–66, 73, 88–89, 92–93, 149, 158, 174, 504, 520, 527

Drożdż Marian 34
 Dróżdż Andrzej 443, 527
 Drucki-Lubecki Konstanty 179
 Drymmer Wiktor T. 32, 64–65, 69–72, 77, 520
 Drzewica-Mojsiewicz Witold, zob. Sadowski Zbigniew
 Drzymulski Maksymilian 314
 Dubel Lech 527
 Duber Paweł 67, 527
 Duch Kazimierz 166
 Duchński Franciszek 380–381, 527
 Dudek Antoni 94, 103, 140–141, 185, 490, 527
 Dudziński Juliusz 101–105, 109–113, 116, 223, 510–511
 Dufrat Joanna 491, 527
 Dunin-Borkowski Piotr 43, 69, 206, 547
 Dunin Kępcicz Klemens 428, 430
 Duninówna Halszka 110, 116
 Dutkiewicz Jadwiga 485
 Dwojnych Andrzej 158, 237, 527
 Dyboski Roman 464
 Dymek Mariusz 409, 527
 Dygas Ignacy 366
 Dymowski Kamil 252
 Dymsza Adolf 323
 Dynowski Witold 64
 Dyżewska J. 420
 Dziarczykowski Sławomir 35
 Dziarmaga Zygmunt 288, 318
 Dzieduszycki A. 292
 Dzieduszycki Tadeusz 69, 71, 266, 292–294, 357, 511, 536
 Dziembowski Kazimierz 242, 244–245
 Dziergwa Roman 360, 527
 Dziewanowski Marian K. 450, 453, 455, 457
 Dziuda Karol 12, 32–34, 42, 136–137, 156, 162, 165, 527, 534
 Dziwoki Julia 239, 528

E

Edelman (Endelman) Filip 69–70, 72, 74
 Einstein Albert 323

Eisler Jerzy 421, 469, 528
 Ejchler Bohdan 445
 Elbanowski Bogusz 184
 Eliade Mircea 419, 528
 Engels Fryderyk 304, 513
 Ercole Francesco 485
 Ergo L. 174, 329
 Erlich Jerzy 33
 Eten Günther 363
 Evert Ludwik Józef 35
 Evert Władysław Ludwik 34–35
 Evola Julius 359, 481, 536

F

Fabisz Dariusz 381–382, 528
 Fałęcki Tomasz 430, 528
 Fałda Beata 268–269, 528
 Fara Karol 147
 Faron Władysław 410–411, 511
 Faryś Janusz 12, 22, 28, 31, 39–41, 50, 52, 56–59, 77, 82, 87, 101–104, 113, 143, 153, 175, 178, 200, 210, 528
 Faulhaber v. Michael 235
 Fazekas Csaba 232, 528
 Feder Gottfried 434
 Fertacz Sylwester 365–367, 381, 528
 Fiedler Edward 488, 511
 Fiedor Karol 36, 357, 487, 528
 Fik Ignacy 17
 Fiktus Paweł 433, 528
 Filaszkiewicz Olga 206, 529
 Filemonowicz Kazimierz 64
 Filipowicz Tytus 32, 445
 Fiolek Mieczysław 460
 Fiszer Franciszek 69, 72
 Fiutowski Tadeusz 54, 511
 Floyar-Rajchman Henryk 42
 Foen Enox 412
 Franciszek z Asyżu 370
 Franco Francisco 104, 134, 195, 217, 222, 234–235, 355
 Frankowski Jan 206, 248
 Frączek Piotr 530
 Freudman Maciej 460
 Freyman Jan 101

Friedrich Klaus-Peter 489, 529
 Friszke Andrzej 506, 547
 From Artur 101
 Frycz Karol S. 230
 Fryde Ludwik 458
 Fryderyk II Hohenstauf 358, 362–363
 Fuchs Karol H. 176
 Fudalej Krzysztof 125, 529
 Fularski Mieczysław 72

G

Gacki Stefan 101
 Gajda Magdalena 125, 529
 Gajewski Kazimierz 320, 511
 Gajewski Stanisław 248, 529
 Galica Andrzej 104, 137–138, 145, 147, 152, 156, 170, 195, 533
 Galinat Edmund 70, 72, 86, 148, 151, 179, 184, 186, 188–191, 193–194
 Gallar Władysław 182
 Gałązka Zygmunt 184
 Gałczyński Konstanty I. 461–462, 511
 Gałęcki Włodzimierz 62
 Gałęzowska Irena 30
 Gałka Bogusław 12, 53, 199–200, 202–203, 205–210, 529
 Gałuszka Józef A. 465
 Gandhi Mohandas 353
 Gardell Mattias 306, 529
 Gardeła Leszek 366, 529
 Garlicka Aleksandra 87, 519
 Garlicki Andrzej 46–47, 53, 529
 Gaszyński Stanisław 357
 Gawecki Bolesław J. 260, 529
 Gawin Magdalena 340, 346–347, 529
 Gawor Leszek 357, 396, 405, 529
 Gawroniak A. 298
 Gawryszczak Marcin 45–46, 529
 Gąsiorowski Zygmunt 137, 142, 171
 Gembarzewski Leszek A. (L. Audun) 211, 213, 215–220, 223, 455, 512, 541
 Gentile Giovanni 359
 George Stefan 358–359, 363–364, 540
 Gepnerówna Jadwiga 436
 Gerard Emmanuel 232, 529
 Giedroyc Jerzy 42–43, 65, 205–210, 504, 520
 Giełdoń-Paszek Aleksandra 361–362, 529
 Gienow-Hecht Jessica C.E. 358, 537
 Giertych Jędrzej 71, 87, 497
 Giza Stanisław 66
 Giżycki Wacław 422
 Gliwic Hipolit 357
 Glungler Wilhelm 434
 Gluzdowski-Bech Bazyli 370
 Gluziński Tadeusz 139, 255
 Gładysz Marian 102
 Głowiński Michał 459, 529
 Głuchowski Władysław 340
 Gniewicki M. 330
 Godycki-Ćwirko Rafał 445
 Goebbels Joseph 50, 135, 216, 228, 337–338, 359–360, 371, 489
 Goebel Emil 236
 Goering (Göring) Hermann 166, 210, 229, 353, 354, 489
 Goetel Ferdynand 94, 133, 176, 208, 467–471, 512, 520
 Goethe Johann Wolfgang 362, 418
 Goga Octavian 236
 Golde Kazimierz 101
 Goldsztajn Lejb 34
 Goleman Stanisław 179
 Gołąb Andrzej 314
 Gołąbek Józef 365–366, 492, 512
 Gołębiowski Jerzy 26, 149–150, 529
 Gołubiew Antoni 248–252
 Gombrowicz Witold 459, 489, 520, 529–530
 Gontarczyk Piotr 331, 529
 Gończyński-Jussis Filip 125, 529
 Gorawa Axel 35–37
 Gorczyca Wojciech 101
 Gordziałkowski Jan 371–372, 419–420, 529
 Goszczyński Kazimierz 253
 Goszczyński Włodzimierz 122, 124
 Gościński Ludwik (Ziemicki Ludomił) 379, 396–397, 400–401, 404, 408
 Goździkowski Władysław 125, 464

Goździński Kazimierz 261
Górecki B. 118
Górecki Roman 39, 88, 423
Górecki Wiesław 465
Górka Olgierd 76, 498, 512
Górnicki Jan 218
Górnicki Leonard 448, 458, 487–488, 530
Górski Artur 458, 464–465
Górski Karol 190, 249, 251–252
Górski Konrad 179
Górski Ludwik 144, 434–435, 512
Górski Wincenty 305, 512
Górzyński Stefan 366
Grabarczyk Kazimierz 298
Grabowski Robert 409
Grabowski Tadeusz St. 370, 5112
Grabowski Witold 41, 66, 140–141, 163, 178–179, 449–452, 456–458
Grabski Stanisław 90–91
Grabski Władysław 22, 203, 512
Grabski Zdzisław 32
Grażyński Michał 32, 42, 64, 88–89, 141, 224, 386, 423
Grąbczewski W. 128
Griffin Roger 312, 511
Grimstad Knut A. 459, 530
Grodzki Zygmunt 436
Grońska Maria 396, 531
Grot Wit, zob. Skórewicz Ludomir
Grott Bogumił 13–14, 16, 383, 396–397, 400–401, 405–406, 411, 503, 525, 530, 544
Grudka Piotr 14
Grudzień Sebastian 365, 367, 530
Grunberger Richard 432, 530
Gruszczyk Marcela 530
Gruszecki Adam 12, 530
Gryczyński Stefan 35
Grymowski Wacław 460
Grymowski Zygmunt 314
Grynszpan Herszel 351
Gryz Jerzy 17, 533–534, 536, 539, 543
Grzanka Józef 396–398, 400, 403, 406
Grzanka Stanisław 396

Grzybowska Jadwiga 366, 512
Grzybowska Krystyna 360
Grzybowski Konstanty 17–18, 200, 530
Grzymalski Antoni 436
Gulanowski Jacek 406, 530
Guth Stefan 458, 545
Gutowski Stanisław 203
Guttry Aleksander 359–360
Guzkowski Stefan 292
Günther Roman 461
Gzella Jacek 12, 203, 347–348, 530

H

Habielski Rafał 203, 206, 519, 541
Habsburg v. Otto 356
Hadyna Jan K. 413, 417
Haecker Emil 49
Haile Selassie 215
Halecki Oskar 359
Halicki Władysław 35
Haller Józef 233, 284, 349, 421–422, 538
Hałaburda Kazimierz 94, 185, 193–194, 461, 512
Hamann Brigitte 306, 530
Hamsun Knut 463, 468
Hanus Ignacy 370
Hańderek Marek 103, 530
Harlender Zdzisław 384, 512, 543
Hass Ludwik 13, 46, 49–50, 101, 157, 261, 272, 491, 530
Hausnerowa Stanisława 418
Heinrich Aleksander 139
Helmersen v. Joachim 363
Hełczyński Bronisław 89–92
Hempel Jan 420
Hempel Stanisław 89
Herbert Ian 414
Herbich Jan 252–254, 256–259, 516, 531
Herlth Jens 260, 531
Herriot Édouard 356
Hertz Aleksander 21, 36, 61
Hickiewicz Ludwik 445
Hilarowicz Tadeusz 292, 366
Hindenburg v. Helene 359

Hitler Adolf 11, 31, 75, 148, 176, 194,
202–203, 205, 210, 216, 220, 227, 229,
234–236, 258, 279, 286, 290, 299–
300, 306, 337–339, 341, 345, 347–348,
350–355, 390–391, 415, 418, 429, 457,
464, 475, 484, 488, 490–491, 513, 515,
530, 533–534, 543

Hlond August 49, 238, 537

Hoene-Wroński Józef Maria 98, 124,
259–261, 263, 268–269, 272, 275,
278, 282, 316, 333, 335, 414, 465, 510,
528–529, 537, 546

Hofmannstahl v. Hugo 359

Holc B. 190

Hołówko Tadeusz 28, 125

Homolacs Karol 273

Hoppe Jan 15, 21, 49, 56–58, 64, 72, 87,
101–116, 135–137, 139, 142, 174, 177,
182, 198, 223, 461, 468, 512, 520,
534, 536

Hoppe Roman 445

Horoch Emil 12, 31, 161, 531

Horzyca Wilam 17

Hrabyk Klaudiusz 41, 50, 56, 130, 135,
142, 146, 167, 171, 174, 176, 424, 460,
462–463, 520

Hubicki Stefan 48

Hulewicz Jerzy 174, 460

Hume J. 327

Hyla Wojciech 424

I

Ignaszewski Janusz 148

Ihnatowicz Władysław 110

Ilciów Adam 357, 537

Iłakowiczówna Kazimiera 27

Iphorski-Lenkiewicz Wiesław 101–102,
105, 109, 115, 512

Iphorski-Lenkiewicz Witold 30, 40, 56,
58, 63–64, 96–97, 99–100, 119–121,
144, 195, 520

Iphorski-Lenkiewicz Zygmunt 133

Irzykowski Karol 462, 468

Ivanka Aleksander 65, 520

Iwanicki Witold 445

Iwanow Wiaczesław 372

Iwanowicz Izabela 158, 531

Iwanowska Izabela 366

Iwaszkiewicz Anna 364

Iwaszkiewicz Jarosław 358–364, 520, 529,
540, 543

J

Jabłkowski Feliks 179

Jabłonowski Marek 13, 57, 135, 142, 422–
423, 531

Jabłoński Janusz 317–318

Jakubiak Krzysztof 24, 85–86, 531

Jakubowska Barbara 367, 531

Jakubowski Stanisław 366, 369–370, 512,
529

Jakubski Antoni 424

Janeczko Paweł 283, 512

Janik Beata 433, 531

Janiszewski Tomasz 346

Jankowska Halina 218–219

Jankowski Edmund 392, 542

Jankowski Józef 259–260, 272

Janota-Bzowski Mikołaj 138, 144–146,
151–154, 156, 159–160, 175, 512

Janowski Adam 118, 184, 191, 193–194

Janowski Ryszard 423, 531

Januszewicz Jerzy 155–156

Jański Bohdan 240

Jarmulski Saturnin 252–254, 256–259,
516, 531

Jaroszewicz-Kleindienst Barbara 365, 531

Jaroszewiczowa Halina 67

Jaroszyński Maurycy 18, 20–21, 512, 538

Jarra Eugeniusz 447–448, 512, 534

Jaruzelski Jerzy 12, 202–203, 205–206,
519, 531

Jarząb Wacław 158

Jarzębecki Witold 98

Jarzębowski Józef 253

Jarzębski Jerzy 459, 531

Jasiczek Karol 237

Jasienica Paweł 503–504, 531

Jasiński Stanisław 320, 322, 512

Jastrzębiec Jan 291–292

Jastrzębiec-Kozłowski Czesław 222, 259, 272
 Jastrzębiec-Zakrzewski Jerzy 41, 88–89, 94–95
 Jaworowski Tomasz 364, 531
 Jaxa-Bykowski Ludwik 340–341, 512, 542
 Jedlicki Stanisław 445
 Jedlicki Zygmunt 445
 Jedliński Władysław 366
 Jeleński Jan 291
 Jeśman Czesław 251
 Jezierski Jan 314
 Jezierski M. 129
 Jezus z Nazaretu 109, 160, 224–225, 319, 350, 377, 394, 420
 Jeżyna Krzysztof 238, 531
 Jędruszczak Hanna 72, 141, 183, 531
 Jędruszczak Tadeusz 12, 22, 52, 54, 72, 103, 135–136, 139–142, 149, 160, 165, 176–177, 179, 183–184, 195, 531
 Jędrzejewicz Janusz 15, 21, 40, 42, 46, 48, 54, 58–62, 64–65, 67, 176, 504, 512, 520, 538, 545
 Jędrzejewicz Wacław 67
 Jędrzejewski Klemens 238, 242–243, 246–247, 512
 Jocz Konstanty 185
 Jodzewicz Jan 139
 Jonca Karol 411, 532
 Julian Apostata 394
 Jur-Gorzechowski Jan 32
 Juryś Roman 47, 532
 Jünger Ernst 106, 480, 520

K

Kaczkowski Józef 101
 Kaczmarek Przemysław 433, 528
 Kaczyński Stefan 143, 147, 155
 Kaczyński Zygmunt 42, 357
 Kaden-Bandrowski Juliusz 359
 Kaduszkiewicz W. Andrzej 205
 Kaiser Wolfram 232, 528–529, 546
 Kaliński Emil 41
 Kaliński Janusz 436

Kała Grzegorz 39, 66, 90, 136, 166, 169–170, 184, 382, 532
 Kałowska Agnieszka 478–480, 532
 Kamieniecki Witold 357
 Kamińska-Chełminiak Kamila 203, 541
 Kamiński Alojzy 339
 Kamiński Jerzy 26
 Kania Krzysztof 22, 526, 528, 532, 538, 541, 545–546
 Kański Edward 368–371
 Kapitaniak Zygmunt 449
 Kapuściński Ryszard 501, 532
 Karaszewicz-Tokarzewski Michał 38, 43
 Kargol Anna 157, 532
 Karniewski Jerzy 436
 Karolczuk Jolanta K. 530
 Karolewska Anna 14
 Karpiński Franciszek 366
 Karpiński Paweł 298
 Karszo-Siedlewski Tadeusz 179
 Karśnicki Kazimierz 457
 Kasprzycki Tadeusz 38, 41, 141, 174
 Kaszuba Elżbieta 38, 174, 210, 532
 Kaszubski (Kaszubowski) Władysław 289, 294–297
 Katelbach Tadeusz 17, 23, 40–41, 43, 135, 139, 172, 520
 Kawalec Krzysztof 12, 15, 23, 40, 137, 346–347, 388, 491, 497, 532
 Kawecki Henryk 47
 Kawęcki Krzysztof 262, 532
 Kawski Tomasz 188, 319, 532
 Kawyn Stefan 132
 Kaźmierczak Katarzyna 542
 Kessler Juliusz 336
 Kęsik Jan 25–26, 28, 38, 190, 532
 Kibler Romuald 436
 Kiełpiński Tadeusz 234–235
 Kieńc Benedykt 162–163
 Kierski Kazimierz 325–326, 337, 513
 Kierski Krzysztof A. 184, 532
 Kieszczyński Lucjan 397, 520
 Kirwiel Eleonora 17, 533–534, 536, 539, 543
 Kisielewski Stefan 206, 209

- Klawek Aleksy 240
Kleinert Mieczysław 179
Klemens z Aleksandrii 419
Klemperer Victor 462
Klempert Mateusz 184, 532
Kleszczyński Edward 67
Klimek Stanisław 241, 340, 343, 513
Klinger Witold 372, 532
Klonowiecki Wit 179
Klonowski Konrad 162
Kloczkowski Jacek 510
Kłoschek Kornel 162
Kluczyński Józef 322
Kłopocka Janina 396, 531
Kłos Bożena 361, 532
Kmieciak Bolesław 33
Knoll Roman 30, 311, 360, 513
Knorowski Zdzisław 532
Knyt Agnieszka 53, 532
Kobyłański Tadeusz 139
Kobyliński Józef 243–247, 513, 527
Kobyliński Stanisław 225
Koc Adam 13, 37, 42, 44, 47–48, 51, 53, 68, 71–72, 102–103, 129, 135–137, 139–143, 148–149, 153, 160, 168, 183, 198–199, 204, 250, 277, 295, 298, 425–427, 430, 467, 511–512, 520, 536
Koc Leon 69
Kociemski Leonard 204
Kociuba Wincenty 101
Koczoń Stanisław 179
Koestler Arthur 320
Kojder Józef 322
Kołaczkowski Stefan 463–465
Kołoniecki Roman 164, 172–173, 458
Kołpanowicz Franciszek 357
Kominkowski Kazimierz 366
Konarski Marian 389
Konczyński Józef 317, 325, 329, 513
Koneczny Feliks 365, 444
Konfucjusz 377
Koniński Karol L. 273, 275–276, 279, 466, 541
Koniuszewska Jadwiga 396
Konopnicka Maria 22, 225
Konstantinow Metody 375
Kopaniecki Janisław 260
Koprowski Jan 123–124
Kopycińska Danuta 433, 531
Korab Janusz 138, 325
Korczak J.W. 220
Kornat Marek 175, 210, 494, 532
Korniłowicz Włodzimierz 259
Kornke Rudolf 156, 430
Korycki Jerzy 454
Korzybski Stanisław 450
Kosicka-Pajewska Aleksandra 209, 533
Kosieradzki Władysław 178
Kosiński Kazimierz 61
Kossak-Szczucka Zofia 240, 253
Kossewska Elżbieta 13, 55, 65, 423, 425–430, 533
Kostek-Biernacki Wacław 104, 316
Koszewski Grzegorz M. 42
Kościałkowski Sergiusz 184, 190, 520
Kościański J. 117
Kotaniec Stefan 123
Kotarba Tomasz 111–112
Kotarski Jan 225, 468
Kotarski Zbigniew 122
Kotorowicz G. 292
Kowal Bartosz 407, 533
Kowal Józef 367, 514
Kowal Paweł 510
Kowal-Lipiński Józef 298
Kowalewski Jan 138–139, 141–142
Kowalski Antoni 253
Kowalski Bernard 253
Kowalski Bogumił 120
Kowalski Ireneusz 312, 533
Kowalski Józef 50, 533
Kowalski Józef II 313
Kowalski Kazimierz 239
Kowalski Kazimierz II 282
Kowalski Wincenty 179
Kozicki Stanisław 45, 491, 520
Kosiński Bartosz 533
Kosiński Jerzy 457
Kozłowska Aleksandra A. 137, 147, 195, 533

Kozłowski Leon 40, 56, 59, 66–68, 104, 143, 157, 436, 513
 Kozłowski Maciej 68, 533
 Kozłowski Stanisław 436
 Kozłowski Tomasz 66, 102, 104
 Kożuch Mieczysław 184
 Kożuchowski A., zob. Pelc Władysław
 Kożuchowski Leon 297, 445
 Koźmiński Krzysztof 447, 533
 Koźniewski Kazimierz 67, 69–70, 425, 443, 520, 533
 Krajewski Stanisław 137, 148, 160, 167
 Krasieński Zygmunt 414
 Krasnowski Zbigniew 513
 Kriek Ernst 341, 487–488, 513
 Krobicki Kazimierz 414–417
 Krogoll Hans 176
 Krocak Justyna 371–372, 533
 Krok Tomasz 252–253, 255, 533
 Król Marcin 209, 211, 533
 Królikiewicz Józef 31, 533
 Królikowski Dionizy 366
 Królikowski Jerzy 436
 Kruczkowski Andrzej 131
 Kryczyński Olgierd 179
 Krynicki Olgierd B. 498
 Krzczunowicz Kornel 102
 Krzestan Robert 314
 Krzyczkowski Józef 69
 Krzywda Józef 35
 Krzywicka Irena 471
 Krzywobłocka Bożena 201, 211, 233, 236, 422, 533
 Krzyżanowski Witold 292, 432, 513
 Kubala Wawrzyniec 18
 Kubiak Jarosław 533
 Kubiak Zygmunt 372, 533
 Kucharzewski Jan 359
 Kuciński Paweł 247, 533
 Kudliński Tadeusz 101, 281, 465–466
 Kudła Franciszek 313
 Kujawski Augustyn 448
 Kukliński Adam 101
 Kulesza Mirosław 455
 Kulig Jan 314, 333

Kulik Michał 314
 Kumaniecki Kazimierz W. 457
 Kunicki Mikołaj S. 489, 533
 Kunicki Wojciech 480, 533
 Kurcysz Jerzy 355
 Kurcysz Tadeusz 422
 Kurczyński Jerzy 261
 Kuriański Izrael 34
 Kurjata Joanna 368, 533
 Kukiel Marian 64, 371, 545
 Kulwiec Kazimierz 366
 Kurnatowski Jerzy 368–369, 492, 541
 Kurzyna Zbigniew 253
 Kutrzeba Stanisław 513
 Kuźmich Karol 448, 534
 Kwasiebski Wojciech 94
 Kwella Bolesław 218–221, 294
 Kwella Józef 218, 294
 Kwiatkowski Antoni 297
 Kwiatkowski Eugeniusz 39–41, 66, 72–73, 88–90, 92–93, 149–150, 166, 168, 174, 297, 349, 504, 509, 513, 520, 527
 Kwiatkowski Stefan 287
 Kwiatkowski Stefan Ł. 486
 Kwiatkowski Władysław 366
 Kwiecińska Ewa 400
 Kwieciński Edward 324, 336

L

Lachowicz Małgorzata 60–62, 534
 Lameński Lechosław 13, 260, 385, 388–389, 391, 534
 Lamparski Włodzimierz 283, 292
 Lancellotti Arturo 485
 Landau-Czajka Anna 28–29, 92, 163, 197, 201, 204, 218, 232, 295, 297, 311, 326, 337, 347, 498, 534
 Langer Antoni 157, 161, 171, 189, 192
 Lantini Ferruccio 93
 Lapter Karol 534
 Lasoń Józef 37
 Lechno H. 334
 Lédl Karol 368
 Lednicki Aleksander 357–359
 Lejczak Józef 298

Lejczak Stefan 33–34
 Lepecki Mieczysław B. 72
 Lelewel Joachim 263, 380, 513
 Lenin Włodzimierz I. 120, 176
 Leopold S. 292
 Leszczyński Jan 283, 298–305, 513
 Leszczyński Zygmunt 143
 Leszkowski Alfred 253
 Lewandowski Ludomir 32–33
 Lewandowski Władysław 26
 Lewiecki (Lewicki?) 37
 Lewin-Lewiński Czesław 70
 Leżeński Cezary 52, 54, 65, 72, 135, 146,
 165, 169, 468, 534
 Lętowski Bolesław 452
 Libelt Karol 98, 263
 Libera Paweł 55, 534
 Liczbański Ludwik 314
 Licznarski Franciszek 257, 259
 Ligocki Edward 422
 Lilienfeld-Krzewski Karol 60, 69–70, 74,
 527
 Limanowski Mieczysław 203
 Linton Michael 445, 534
 Lipiński 33
 Lipiński Wacław 65, 427
 Lis Franciszek 179
 Lis Jan 367, 534
 Lischi Dario 485
 Listowski A. 221
 Liwski Wacław 411–412
 Loga Wiktor, zob. Bochnig Stanisław
 Löbe Paul 356
 Lubowicki Marian 436
 Lubrza Janusz M. 414
 Lucius Mieczysław 346
 Ludkiewicz Zdzisław 297, 445–447, 513
 Lutosławski Jan 358
 Lutosławski Tadeusz 100
 Lutosławski Wincenty 228, 472, 413–415,
 417–418, 547
 Luty Stefan 131–132

Ł

Łabędzki Z. 35

Łabędź Krzysztof 25, 539
 Ładzina Wanda 366
 Łagoda C. 292
 Łakomy Ludwik 385, 488, 513
 Łastawski Kazimierz 356, 534
 Łaszewski 365
 Łaszowski Alfred 105, 126, 128, 133, 460,
 489, 520
 Ławnikowicz Grzegorz 30, 534
 Łazarski (Łazarski) Michał 101
 Łętocha Rafał 101, 116, 217, 272–279, 281–
 282, 384, 534, 538, 541
 Łońska Magdalena 479, 534
 Łopuszański Mieczysław 366
 Łossowski Piotr 421, 534
 Łosiew Aleksy 371, 533
 Łoś 37
 Łoś Stanisław 210, 534
 Łoza Stanisław 202, 527
 Łubieński Bogusław 103
 Łuczak Jan 316
 Łukomski Bolesław 96–97, 120, 122
 Łużyca Bogusław, zob. Stępiński Bogu-
 sław
 Łużycki H. 295, 297
 Łypacewicz Wacław 513
 Łysek Wojciech 29, 534

M

Macała Jarosław 12, 199–201, 208, 238–
 239, 246–247, 251, 496, 535
 Machaj Łukasz 433, 528
 Maciąg Ludwik 261
 Maciejewski Marek 359, 434, 487–488,
 515, 535
 Mackiewicz (Cat) Stanisław 29, 42, 45–
 46, 54, 68, 142, 202–205, 380–382,
 520, 531, 535, 541
 Mackiewicz Władysław 314
 Madajczyk Czesław 312, 458, 535
 Madeyski Zbigniew 94, 96, 101, 112
 Mahomet 377
 Maj Czesław 506, 535
 Maj Ewa 17, 506, 530, 533–536, 539,
 543–544

- Majakowski Włodzimierz 401
Majcer (Majcher) Roman 305–306
Majchrowski Jacek M. 13, 15, 18, 45,
101–102, 105, 113, 136–137, 147, 149,
153–154, 159–160, 162, 168, 169, 172,
176–177, 179, 182, 202, 211, 218–219,
233, 385–386, 392, 394, 400, 404,
422, 510, 530, 535–536, 540
Majdański Walenty 341–342, 349–350,
446
Majecki Henryk 12, 137, 535
Maklakiewicz Jan 461
Makowska Zofia 314
Makowski Janusz 184, 186, 189, 191–192,
194
Makowski Tadeusz 449
Makowski Wacław 18, 21, 24, 27, 30–31,
39, 447, 534, 542
Malański Jan 535
Malczewska-Paweł Dorota 41, 50, 65,
135, 138, 535
Malczewski B. 291
Malewski Wacław 241, 408
Maliniak Władysław 16
Malinowski Wiktor 222
Maliszewski Jan 48
Małolepszy Eligiusz 547
Mańkowski Franciszek 334
Mańkowski J. 292
Marchesani Pietro 478, 535
Marcinkowski Marian 445
Marcjon z Synopy 420
Marcuse Herbert 387
Marczak Irena 101, 513
Mariani Przemysław 201, 233–235
Marinetti Filippo T. 505
Markiewicz Henryk 332, 535
Marks Karol 304, 322, 411, 513
Marszał Maciej 384, 432, 434, 487–488,
515, 535
Marszałek Antoni 357, 535
Marszewski Włodzimierz 233
Martynowiczówna Władysława T. 64
Maruo Itaru 204
Maryański Roman 222
Masaryk Tomáš 356, 370
Matelski Dariusz 31, 535
Matuszewicz Ryszard 35
Matusiak Stefan 117
Matuszewski Ignacy 15–20, 23–27, 39–
40, 42, 97, 120, 141, 144–145, 154,
163–170, 499, 514
Matuszewski Ryszard 316
Maurras Charles 211, 216, 228–229,
474
Mazur Józef 101
Mazur Krzysztof 411, 536
Mazurowski Jan 314
Mejbaum Wacław 130–132, 514
Meller Arkadiusz 211, 217, 265, 271, 311,
462, 536
Merczyński Stanisław 455
Merenptah (Mernefta) 418
Mestwin Musiałek Józef 373–378, 492,
514, 537
Metternich v. Klemens 213
Meysztowicz Walerian 247
Mędrzecki Włodzimierz 340, 529, 539
Męcarski Stefan 130–132, 167, 195, 514
Miazgowski Bronisław 392–393
Micewski Andrzej 45, 51, 54, 60, 87,
93, 101–102, 114, 116, 135, 137, 175,
204–205, 503, 536
Mich Włodzimierz 28, 200–202, 293–
294, 311, 536
Michalski Ireneusz 340, 514
Michalski Stanisław F. 435, 514
Michałowski Janusz 336
Michaś Julian A. 330, 536
Micherdziński Wiktor 414
Michiejewa Iryna 399, 536
Michnik Adam 503
Miciński Bolesław 462
Miciukiewicz Tadeusz 133
Mickiewicz Adam 106, 316, 362, 380,
404, 414, 514
Mieczysław Zygmunt 284
Miedziński Bogusław 13, 15, 27–28, 30,
40–42, 47–48, 50–52, 54, 65, 90,
108, 135, 137–139, 141–143, 151, 153,

- 156–161, 163, 166–171, 174–176, 295,
514, 520, 524, 535
- Mielczarek Władysław 261
- Mielnicki Bogumił 445
- Mierzejski Mieczysław
- Mierzwa Janusz 13, 42, 50, 135, 137,
140–141, 478, 536
- Mieszalski Aleksander 237, 327, 514
- Międybrodzki Bartłomiej 125, 529
- Migasiński Bolesław 124
- Migula Leon 287, 489
- Mikes Jan 240, 242, 514
- Mikiciuk Stanisław 119, 121
- Mikiewicz Adam 245, 514
- Mikołajczyk Magdalena 25, 539
- Mikołajko Zbigniew 481, 536
- Mikulski Czesław 436
- Mikulski Zygmunt 371
- Milecka Małgorzata 365, 526
- Milicer Wanda 341, 514
- Mill John Stuart 494
- Miłosz Czesław 477, 505, 536
- Miodowski Adam 491, 527
- Mironowicz Eugeniusz 38, 155–157, 536
- Mirowicz Ryszard 13, 24, 42, 52, 65, 137,
141, 536
- Mirwiński Jan 23
- Mirzyński Felicjan 249–250, 252
- Mirzyński Stanisław 249–252
- Misiak Edmund 445
- Missuna Olgierd 177–178
- Miszewski Dariusz 253, 357, 537
- Misztal Jacek 397, 537
- Mizerski Bronisław 121
- Mizerski Jakub Władysław 287, 313
- Młodowska Jadwiga 366, 540
- Młynarski Feliks 498, 514
- Mocarski Zygmunt 366
- Mochnacki Maurycy 106, 263, 505
- Moczulski Roman J. 414
- Mojżesz 418
- Moraczewski Jędrzej 15, 50
- Morawski Kajetan 39, 42, 126, 133–134,
172, 520
- Moroz-Grzelak Lilla 373, 537
- Morstin Ludwik Hieronim 359–361
- Mosdorf Jan (Witowski Andrzej) 206,
396, 488
- Mosiewicz Konstanty 445
- Moskal Adam 323
- Mosse George M. 364, 537
- Mossor Stefan 179–181, 428–429, 514
- Moszkowicz Franciszek 109
- Mościcki Henryk 22
- Mościcki Ignacy 39, 41–42, 52, 65, 141,
169, 423
- Mostowski Ryszard 454
- Mounier Emmanuel 106
- Mroczo Marian 491, 537
- Mrozowicki Józef 70
- Mrozowski J. 292
- Mrozowski Krzysztof 438, 537
- Mucharski Antoni 288
- Mulak Jan 253, 537
- Murawski Roman 260, 537
- Musialik Wanda 238, 537
- Musiał Jan 41
- Musielak Michał 20, 31, 85, 107, 204,
346, 537
- Musioł Michał 236
- Mussolini Benito 30, 45, 56, 121, 123, 132,
150, 175–176, 198, 203, 213, 215–216,
228, 234, 236, 247, 258, 266, 279,
286, 298, 300, 311, 339, 351, 357, 421,
428–429, 432, 462, 485–486, 505,
510, 526
- Muszalski Edward 453, 455–456, 488
- Muszyński Wojciech J. 53, 63, 89, 294,
453, 537, 540
- Müller Guido 358–359, 564
- Mysiakowska-Muszyńska Jolanta 453,
540
- N**
- Nadelwicz-Kremky Janusz 259, 265–266,
268
- Nadolny Adam 318, 537
- Nagiel Stanisław 193
- Najder Stanisław 32
- Nałęcz Daria 87, 537

Nałęcz Marian 122–123
 Nałęcz-Korzeniowski Janusz 368–371
 Nałkowska Zofia 359
 Narbutt-Łuczyński Aleksander 141
 Narolewski Teofil 184
 Narolewski T.M. 460
 Natkowska Monika 161, 184, 186, 537
 Nawrocki Benedykt 366
 Negryński Janusz 39–40, 48–50, 178, 520
 Neugebauer Mieczysław 139
 Neudeck Alojzy 184
 Niebudek Stefan 331, 515
 Niedowiarek Marek 324, 514
 Niedziałkowski Mieczysław 201, 357
 Niekrasz Lech Z. 162, 537
 Niemirska-Pliszczyńska Janina 419, 537
 Niesiołowski Andrzej 245–247, 253
 Nietyksza Bronisław 56, 101, 105, 116, 169, 182, 520
 Nietzsche Friedrich 255, 411, 472
 Niewiadomski 396
 Nittman Tadeusz 461
 Niżyński Marian 130
 Nonnenbruch Fr. 351
 Norwid Cyprian Kamil 316
 Nowacki Walenty 396
 Nowaczyński Adolf 133, 316, 466
 Nowak Magdalena 28, 209, 538
 Nowakowski 294
 Nowakowski Jerzy M. 13, 15, 21, 40, 45, 47, 50, 56–59, 65, 68, 425, 538
 Nowica Mieczysław, zob. Wacyk Antoni
 Nowicki Czesław 313
 Nowodworski Gustaw 251
 Nowosielski Gustaw 428

O

Obieziński Mieczysław 179
 Obrzut Franciszek 443–444, 514
 Okraska Remigiusz 384, 538
 Oktawian August 373
 Okulewicz Piotr 12, 538
 Olczak Stanisław 291
 Olechowski Gustaw 264–265, 267, 269–270

Oliwa Zenon 215
 Olsienkiewicz Henryk 35
 Olstowski Przemysław 12, 27, 44, 140, 153, 156, 162, 182, 538
 Olszaniec Włodzimierz 419, 538
 Ołpiński [Osten] Stefan E. 488–489, 514
 Opęchowski Antoni 365, 367–368, 538
 Opolski Stanisław 396
 Ordonówna Hanna 323
 Ordyniec Józef 449, 453
 Orlewicz Tadeusz 451–457
 Orlicz-Dreszer Gustaw 29, 32, 37, 42, 44–45, 538
 Orłowski Marek 422, 538
 Orłowski Wacław 150
 Orsza-Radlińska Helena 373, 538
 Ortega y Gasset José 359
 Orzełek Ariel 208, 538
 Osica Janusz 203, 538
 Osiński Joachim 432, 538
 Osiński Krzysztof 53, 140, 422, 538
 Osiński Zbigniew 60, 65, 538
 Osmańczyk Edmund J. 396, 531
 Ossoliński Bronisław 307, 517
 Oster Władysław 366
 Ostoja-Chrostowski Stanisław 173
 Ostrowski Henryk 32
 Ostrowski Jerzy 60–62
 Ostrowski Kazimierz 35
 Ostrowski Tadeusz 341, 444–445, 515
 Otto-Powelski Henryk 236, 297, 314
 Otton I Wielki 358
 Otwinowski Robert 189–190

P

Pacanowska Regina 20, 538
 Paciorkowski Jerzy 137, 141
 Pachocka Marta 432, 538
 Paczkowski Andrzej 373, 538
 Pajewski Janusz 41, 528
 Pałasz-Rutkowska Ewa 500, 538
 Panaś Józef 367
 Pankiewicz Michał 148, 424
 Paprocki Stanisław 33
 Parandowski Jan 419

- Paraszczak Stanisław 436
Pareto Vilfredo 36
Paruch Waldemar 10, 12, 15–20, 22–28,
31, 39–40, 55, 77, 135, 145, 148, 153,
163, 165, 169, 172–173, 177, 539
Pastuszka Józef 341, 343, 345, 515
Patalong Janusz 136
Pater Daniel 13, 35, 539
Pauzewicz 261
Paweł z Tarsu 342, 378, 516
Pawluczuk Zdzisław 547
Pawłowicz Henryk 101
Pawłowicz Jan 184
Pawłowicz-Zarembina Helena 107
Pawłowski Stanisław 32, 325, 515
Pączewski Leon 485, 515
Peck (Pöck von Amenschild) Tadeusz
489
Pelc Władysław (Kožuchowski A.) 128
Pełka Leonard 402, 539
Peretiatkowicz Antoni 167
Piasecki Adam 200
Piasecki Bolesław 94, 103, 139–141, 185,
223, 229, 489–490, 503, 527, 533
Piasecki Julian 70, 72, 150, 176, 440, 515
Piasecki Stanisław 461–462
Piątek Grzegorz 26, 135, 173, 539
Piątkiewicz 45
Piątownski Józef St. 448, 451–453, 455–456
Pic de Replonge Jan 64, 177, 179
Piecha Józef 237
Piechal Marian 16
Pieńkowski Stanisław 474
Pieracki Bronisław 45–47, 50, 504, 510,
529, 547
Piérard Louis 359
Piestrzyński Ryszard 135, 178, 193–194
Pietrasiewicz Adam 346
Pietrykowski Tadeusz 366
Pietrzak Jacek 26, 48–51, 135, 524, 528,
539
Pietrzak Jan 56, 539
Pietrzak Włodzimierz 184–185, 190
Pigoń Stanisław 464
Pilch Andrzej 186, 487, 539
Pilecki Aleksander 35
Pilny Andrzej 352
Piłatowicz Józef 368, 436–442, 539
Piłsudski Józef 11, 15–17, 20–23, 28–29,
35, 37–42, 44–45, 47–48, 52, 54,
56–59, 62, 65–66, 71, 77, 82, 87, 90,
101–104, 106–107, 113, 123, 126–127,
129, 143, 153, 155, 157, 175–176, 178,
197–198, 202, 204, 206, 224, 258, 263,
284, 287, 289, 316, 348–350, 353, 386,
389, 415, 422, 451–452, 458, 463–464,
469, 483, 489–490, 500, 516, 526, 528,
531, 534, 536, 539, 543, 546, 551, 553
Piłsudski Rowmund 104
Piotrowski Antoni 392
Piotrowski Bernard 345, 365, 369, 540
Piotrowski Jacek 20, 40, 139, 540
Piotrowski Mirosław 396, 540
Pisarczuk Kazimierz 217
Piskała Kamil 42, 534
Piskor Tadeusz 141
Piwowarczyk Jan 243–245, 433–435, 515
Plezia Marian 372, 419, 540
Plichta Hipolit 294
Plutyński Antoni 150
Płazewski Ignacy 88, 509
Płodowski Andrzej 258
Płoszajski Michał 298
Pniejnia-Olszyński A. 315
Pochmarski Bolesław 424–425
Podgajna Ewelina 17, 533–534, 536, 539,
543
Podhorski Bolesław 179
Podoleński Stanisław 241
Podolski Jerzy 119
Podoski Bohdan 40, 56, 59, 65, 67
Pogoda Stanisław 89
Pohost Michał, zob. Wacyk Antoni
Pokutyński Marian 251
Pokrzywa Feliks 190
Polak Wojciech 188, 319, 532
Polesiński Władysław 252–259, 515–516,
531
Połec Feliks 34
Poniatowski Juliusz 41, 349

Ponikowski Antoni 238
Popiel Janusz 453
Popiel Karol 105, 515
Popiel Stanisław 253
Popławski Jan Ludwik 379, 463–464
Poraj-Kuczewski Leszek 396
Porębiński Ignacy 294
Porwit Marian 22, 515
Posner Stanisław 357
Posseltówna Irena 64
Potkański Waldemar 87, 540
Potocki Robert 357, 537
Potrzebowski Stanisław 395–397, 405, 540
Potulicki Michał 454
Poznański Jerzy 449–456,
Poźniak Stanisław 64
Pragacz Piotr 260, 537
Pragier Adam 39
Prażmowska Wanda 64
Prażmowski 33
Prądyński Józef 325
Primo de Rivera Miguel 217
Prus Bolesław 225
Pruszyński Ksawery 28–29, 206–208, 210–211
Pruszyński Mieczysław 206
Prystor Aleksander 40, 66–67, 526
Prystorowa Janina 103–104, 143
Przemieniecki Leon 366
Przeperski Michał 125, 529
Przetakiewicz Zygmunt 141, 490, 520
Przeździecki Franciszek 436
Przybylski Henryk 12, 232–233, 237–238, 422, 540
Przybyszewski Stanisław 225
Przyjemski Feliks 312–313, 315, 318, 322, 333–335, 340, 416, 515
Przywieczerski Jerzy 134
Pukacki Marian 179
Puziewicz Henryk 184–185, 192–193, 195, 515
Pytel Grzegorz 94, 103, 140–141, 185, 490, 527
Pyżalski Leon 330, 332, 335, 515

R

Rabczewski Włodzimierz 366, 368
Rabski Janusz 139
Raczkiewicz Władysław 27, 39, 88
Raczyński Karol 245, 326, 328
Radocki Henryk 126
Radoszycki S. 212, 215–216, 218
Radwański Tadeusz 126
Radzimski Jerzy 313, 318, 321
Radziwiłł Franciszek 485
Radziwiłł Janusz 28, 200, 359
Radziwon Marek 358, 360–364, 540
Rakowicz Zygmunt 179
Rakowski Janusz 92, 177, 428
Rappaport Emil 451
Raszeja Maksymilian 244, 516
Rataj Maciej 105, 195
Rauschning Hermann 354
Rawicz Jerzy 222, 489, 540
Rawski Czesław 456–457
Rayski Stefan 18, 512
Rdułtowski Konstanty 143
Regamey Konstanty 276, 278
Reghini Arturo 392
Reichel Janusz 445, 540
Relidzyński Józef 427–429
Rembieliński Jan 133
Remer Klemens 90–91, 93
Reszczyński Ignacy 222
Rettinger Mieczysław 43
Reutt Marian 185
Reymont Władysław 225
Richelieu de Armand-Jean 213
Rippel Wilhelm 225
Ritz German 358–364, 540
Robakowski Aleksander 305
Rocque de la François 352
Rodziewiczówna Maria 143
Rogalski Aleksander 473
Rogoski Stanisław 222
Rogowski Stanisław 460
Rogowski Władysław 48
Rogucka Barbara 366, 540
Rohan v. Karl Anton 358–359, 362, 545
Roja Bolesław 425

Rokicki Jarosław 326, 540
 Rokosz Tomasz 365, 530
 Rolicki Tadeusz 455
 Roman Antoni 150
 Roman-Romanowski Józef 183
 Romański Marek, zob. Dąbrowski Roman
 Romer Adam 200–201, 485
 Romer Eugeniusz 88–91, 516
 Romeyko Marian 140, 421, 520
 Ronikier Adam 42, 201, 521
 Roosevelt Franklin Delano 225, 353, 428, 432, 444
 Rosenberg Alfred 247, 322, 350–351, 488, 511
 Rosiński Bolesław 341
 Rosłaniec Franciszek 342–343, 516
 Rostowit Włodzimierz, zob. Stępniewski Włodzimierz
 Rostworowski Jan 259
 Rostworowski Wojciech 28, 67, 357
 Roszkowski Antoni 433–435, 516, 531
 Roszkowski Wojciech 13, 261, 265, 271, 292, 540
 Rozdejczer Tadeusz 178
 Rozwoda Tadeusz 278
 Różewicz Jerzy 365, 540
 Różański Przemysław 311, 330, 540
 Różycka Sabina 385, 396
 Różycki Tadeusz 181–182, 511, 516
 Rubach Ludomir 96, 98
 Rudnicki Adam 175
 Rudnicki Kazimierz 178, 445, 521
 Rudnicki Mikołaj 344, 369
 Rudnicki Szymon 14, 88–89, 141, 182–184, 282, 490, 540
 Rudziński Kazimierz 179
 Rudziński Witold 248
 Rusiecki Bartłomiej 30
 Rusin Władysław 427, 429
 Rusinek Kazimierz 329
 Rutkowski Aleksander 426, 429
 Rutkowski Jerzy 103, 183–184
 Rychlewski Józef 117
 Ryć Walerian 190

Ryglewicz Józef 414
 Ryniewicz Antoni 341, 487
 Ryszka Franciszek 432, 540
 Ryx Jerzy 241
 Ryziński Kazimierz 29, 146–147, 428, 516
 Rzecznowski Gabriel 247
 Rzeczycka Monika 261, 541
 Rzegocki Arkady 540
 Rzewuski Paweł 392, 540
 Rzewski Aleksy 32

S

Sadkiewicz Jan 203, 347–348, 541
 Sadkowski Jerzy 184
 Sadkowski Zbigniew (Drzewica-Mojśiewicz Witold, Zbigniewski J.) 184, 385, 396, 401
 Sadowski Franciszek 60–62
 Sadowski Mirosław 347, 541
 Sagatyński Zbigniew 335
 Sajduk Błażej 215, 217, 512, 541
 Salazar António 106, 209, 216, 228, 251, 258, 281
 Salwa Piotr 419, 538
 Sałaciński Bohdan 455
 Samborski Erazm 342, 460–461
 Sandomierski W. 327, 333
 Sarbowski F. 295
 Saryusz-Stokowski Edward 218–219, 292
 Sas-Wisłocki Juliusz 211, 449–452, 454–457, 516
 Sasorski Stanisław 89, 92
 Savonarola Girolamo 473
 Sawicki Franciszek 516
 Sawicki J. 30
 Schaetzel Tadeusz 57–58, 65, 67, 516
 Schaffner Sabina 463, 541
 Schefold Karl 364
 Schiller Leon 359
 Schirach v. Baldur 195
 Schleicher v. Kurt 216
 Schmid Ulrich 23, 90, 175, 317, 458–459, 463, 525, 541, 545
 Schmidt 366
 Schmitt Carl 359

- Schrade Ulrich 241, 541
Schumacher Frank 358, 537
Schummer-Szermentowski Eugeniusz M.
202, 487, 516
Schwarzenberg-Czerny Władysław 439,
441
Seidler Teodor 18, 447
Seipel Ignaz 356, 359
Semadeni Tadeusz 450–452, 454
Seniów Jerzy 12, 18–19, 27–31, 40, 47, 144,
153, 541
Sercewicz R., zob. Stachniuk Jan
Seyda Marian 316
Shaw George Bernard 229
Siczek Jan 436
Siddhartha Gautama (Budda) 278, 377
Siebeneichen Alfred 93
Siedliński Radosław 541
Sielski Jerzy 365, 528
Siemiątkowski Jerzy 102
Siemieński Józef 33
Sieniewicz Konrad 105, 519
Sienkiewicz Henryk 225
Siennicka Halina 366
Sieradzan Przemysław 261, 541
Sieroszewski Waław 48
Sieroszewski Władysław 64, 452
Sierpowski Stanisław 421, 541
Sigurski Waław 117
Sikorski Bruno 101
Sikorski Tomasz 13, 56, 58, 70–71, 74, 77,
79–81, 84, 101–102, 105–108, 113–114,
185, 189, 200–201, 218, 222, 237, 239,
276, 294, 368, 472, 506, 535–536,
541, 544
Sikorski W. 281
Sikorski Władysław 232–233
Simpson Scott 398, 543
Singer Bernard 16, 28–29, 46, 49–50, 56,
67, 158, 199, 201, 521
Sinko Tadeusz 419, 542
Sioma Marek 13, 19, 50, 52, 65–66, 72,
141, 152, 172, 195, 542
Sismondi de Jean 304
Sitnik Konrad 14
Siwecki Jerzy 249, 367, 545
Siwinski Stefan 187
Skaliński 261
Skaliński J. 245
Skarski Ludwik J. 259, 516
Skarzyński Ryszard 293, 542
Skarzyński Mirosław 368, 542
Skarzyński W.B. 291
Skiwski Jan E. 13, 133, 260, 389, 443, 466,
471–477, 516, 545, 547
Składkowski Felicjan S. 28, 41, 47, 52, 54,
65–66, 141, 157, 161, 169, 195, 524–525,
528, 542
Skoczyński Jan 13, 402, 542
Skoiński Jan 32
Skórewicz Ludomir (Grot Wit) 96–99,
100, 117, 119
Skórski Jerzy 436
Skrzyński Aleksander 357, 359
Skrzypkowski Waław 436
Skwarczyński Adam 16, 18, 32, 57, 63–65,
96–97, 101, 108, 111, 114–116, 119, 132,
316, 498, 509, 512, 515–516, 525
Skwarczyński Stanisław 72, 89, 102, 142,
149, 151, 153–154, 158, 161, 163, 165–
166, 168, 177, 183, 186, 190, 195, 206,
348, 428, 497, 516
Skoczylas Bolesław 298
Skoczyński Jan 13, 402, 542
Skowroński Stanisław 382
Skupień Władysław 294, 409
Sławek Walery 13, 16, 21, 32–33, 39–42,
50, 55–60, 64–69, 87, 99–102, 141, 170,
198–199, 204–205, 357, 504, 515–516,
521, 525–527, 538, 551, 553
Sławiński Zygmunt 436, 439–440
Słonimski Antoni 323, 357, 463
Słowacki Juliusz 17, 414
Słowiański Wł. 370
Smalewski Wiktor 119–122
Smolarski Mieczysław 461
Smoleński Jerzy 516
Smoliński Janusz 192
Smorawiński Mieczysław 38
Sobalkowski Szczepan 247

- Sobański Antoni 459
Sobański Jan 340, 542
Sobczak Paweł M. 459, 462–463, 467–470, 472–473, 476–477, 542
Sobczyk Piotr 101
Sobiela Artur 209, 542
Sokolnicki Michał 16, 43, 521
Sokołowska Waleria 261
Sordylowa Barbara 365, 533–534, 540
Sorel Georges 106, 472
Sosabowski Stanisław 424
Sosna Antoni 55
Sosnkowski Kazimierz 41–43, 180, 532, 546
Soutar Agnus 445, 534
Spann Othmar 359
Spengler Oswald 482
Srokosz Jacek 17–20, 24, 30, 39, 58, 153, 167, 200, 447, 542
Stach Ludwik 253
Stachniak Aleksander 201
Stachniuk Jan 77, 395–409, 474, 516–517, 525, 529–530, 541, 543–545
Stahl Zdzisław 15, 71, 172
Stam Jerzy 93
Stamirowski Kazimierz 67
Stanisławski Marcin 237
Stanisławski Stanisław 307, 517
Staniszewski Wojciech 57
Stanowski Feliks 399
Stański Zygmunt 445
Starczewski Augustyn 311, 442
Starzak Władysław 67
Starzewski Maciej 165–166, 170–171, 517, 542
Starzyński Stefan 26, 65, 158, 173, 489, 520, 527, 539
Starża Antoni 296
Stawarski Adam 341, 465–467
Stawczak R. 340
Stawecki Piotr 29, 38, 43, 50, 141, 259, 531, 542
Stebelski Adam 90
Stein Ignacy 245
Stefanek Tomasz 359, 363, 543
Stegner Stefan 436
Stepa Jan 517
Stępiński Bogusław (Łużyca Bogusław) 33, 396–397, 400
Stępniewicz Marian 179
Stępniewski Jaropełk 272, 277
Stępniewski Włodzimierz (Rostowit Włodzimierz) 372–373, 392–394
Stępowski Janusz 461
Stobiecki Józef 131
Stobiecki Roman 312
Stoch Franciszek 326
Stoczewska Barbara 358, 543
Stojanowski Karol 341, 344, 383–384, 517
Stokowski Bronisław 144, 147, 153, 164, 168, 170–171
Stolarczyk Małgorzata 271, 543
Stołyhwo Kazimierz 342–345, 517
Stomma Stanisław 248–252
Stpiczyński Wojciech 26, 47, 49–51, 54, 62, 135, 296, 316, 504, 539
Strassberg Norbert 389
Strąbski Stanisław 234–236
Strękowski T. 222
Strumph-Wojtkiewicz Stanisław 297, 445
Strutyński Maciej 398, 543
Strzałkowski Jerzy I 184, 186
Strzałkowski J. 283
Strządała Gawęł 347, 443, 543
Strzelecki Wojciech 212, 222
Strzetelski Stanisław 238
Strzeszewski Czesław 181, 244
Strzeszewski Zbigniew 457
Studencki Stanisław 340–342, 517
Studentowicz Kazimierz 206–207
Studnicki Władysław G. 203, 205, 224, 347–348, 489, 517, 530, 541, 543, 546
Stypułkowski Zbigniew 139
Styrylski Wincenty 184–185
Suchocki Mieczysław 378–379, 492
Suchodolski Bogdan 18
Sula Dorota 543
Suleja Włodzimierz 39, 348, 543
Sulimirski Stefan 436
Sunic Tomislav 420, 543

Supiński Wiktor 91–92, 155, 159
 Surala Kazimierz 120
 Swianiewicz Stanisław 203, 248–250
 Szafar Tadeusz 47, 532
 Szafraniec Szczęśny 352
 Szalewicz Tomasz 102
 Szałagan Alicja 366, 546
 Szaniawski Jan 12
 Szantroch Tadeusz 465
 Szarota Tomasz 389, 543
 Szawleski Mieczysław 195–197, 357, 517
 Szczepanowski Stanisław 106, 252
 Szczepański Tomasz 384, 409, 527, 543
 Szczepański Włodzimierz 101
 Szczesniewski Bolesław 305
 Szczurkiewicz Tadeusz 341, 343, 517
 Szczutowski Stanisław 17, 20–21, 244
 Szczypka-Gwiazda Barbara 386, 543
 Szeliski Henryk 370
 Szewczyk Wilhelm 89, 94, 182–184, 194,
 262, 385, 389, 461, 463, 521, 543
 Szlachetko Jakub H. 42, 534
 Szlachta Bogdan 202, 233, 422, 536, 540
 Szlubowski Czesław 57
 Snarbachowski Włodzimierz 45–47,
 140, 246, 490, 521
 Szott Alfred 319, 336
 Szpopier Dariusz 203, 205, 543
 Szreniawa A. 215
 Sztranc Edward 32
 Szukalski Stanisław (Stach z Warty) 260,
 385–392, 396, 517, 519, 534
 Szulczewski Michał 102
 Sułdrzyński Jan 178
 Szumański Wacław 178
 Szumski Zygmunt 296
 Szurig Jerzy 340
 Szuster Roberto 485
 Szwedowski Stanisław 452
 Szychowski Konstanty 203, 350, 367
 Szymanowski Karol 359, 458–459, 517
 Szymański Antoni 244
 Szymański Juliusz 366–367
 Szymański Wiesław P. 468, 543
 Szymonikowa Pelagia 261, 263–264, 268

Szysko Henryk 396

Ś

Ślaski J. 102
 Śledziński Stefan 461
 Śliczyńska Joanna E. 184, 532
 Śliwa Michał 312, 543
 Śliwiński Artur 23–24, 32, 67
 Śliwowski Jerzy W. 450, 452, 454–457
 Śmiarowski Tadeusz 449, 454, 456
 Śmiechowicz Olga 371, 543
 Śmigły-Rydz Edward 13, 24, 31–32, 40–
 44, 47–52, 54, 65–66, 72, 89, 92,
 99, 102, 104, 113–114, 117, 129, 132,
 137, 139–142, 144–147, 155, 165–166,
 168–169, 171–172, 174–175, 177–178,
 185, 192, 198, 204, 206, 223, 258, 262,
 288, 295, 375, 382, 425–426, 468,
 509–511, 514–515, 517, 519–521, 531,
 534, 536, 542, 546
 Światopełk-Mirski Kazimierz 101
 Świeboda E., zob. Kwocińska Ewa
 Święch Zbigniew 415, 543
 Święcicki Józef 249–250
 Święcicki Marek 148–149, 189
 Świętosławski Wojciech 41
 Świąszkowski J. 292
 Świdziński Bolesław 67
 Świtalski Kazimierz 40, 65, 67

T

Talikowski Kazimierz 298
 Targowski Józef 357, 360
 Targowski Mieczysław 65
 Tarło-Maziński Włodzimierz 259, 261,
 264–265, 267, 270, 292, 297–298, 541
 Tarnowski H. 231
 Tarnowski Stanisław 117
 Tatarczuch Stanisław 436
 Tatarówna Stefania 414–415, 417
 Taylor Frederick 229
 Tazbir Janusz 312, 543
 Teodorczyk Antoni 33
 Teszner Leopold 91
 Then Tadeusz (Topór T.) 396, 402

- Thugutt Stanisław 357
Tichy Jan 436
Tocqueville de Alexis 494
Tocz Witold 187
Tokarz Grzegorz 506, 543
Tokarz Waław 64, 545
Tomasiewicz Jarosław 9, 13, 16, 27, 28, 35, 42, 48, 89, 130, 178, 186, 199, 202, 205, 218, 222, 238, 240, 246, 259, 261, 273, 282, 292, 307, 314, 341–342, 345, 349, 367, 378, 382, 383, 385, 392, 394–395, 403, 409–411, 415, 420–421, 445, 447, 461, 474, 493, 501–502, 506, 541, 543–544
Tomasz z Akwinu 246, 291
Tomaszewski Patryk 13, 177, 179, 184–185, 206, 248, 310, 369–370, 536, 541, 544
Tomaszewski Roman 64, 545
Tomaszkiewicz Leopold 173, 424
Tombiński Jan 357–358, 545
Tomczak Józef 365
Tomczak Roman 425
Tomczyk Ryszard 49, 545
Tomecki Curt 237
Toporowski Andrzej 105
Topór T., zob. Then Tadeusz
Totleben Tadeusz 139
Towiański Andrzej 305, 414
Trees Pascal 459, 545
Trentowski Bronisław 98, 263, 414
Troczyński Konstanty 206
Truchlińska Bogumiła 367, 545
Trzcińska Izabela 261, 541
Trzcińska-Kosterbina Zofia 297
Trzebiński Andrzej 505
Trzeciak Stanisław 291, 296–297, 312, 314, 316, 323–324, 326, 337, 339, 461, 510, 518, 540
Trzeskowska Karolina 448–449, 458, 545
Trznadel Jacek 468
Tucholski Stanisław 296
Tudrej Mieczysław 179
Turbak Piotr 518
Turek Wojciech 68, 210–211, 313, 545
Turnau Stanisław 244
Turowicz Jerzy 248
Turowski Konstanty 237, 244, 545
Turski Wiesław 295
Turzański Władysław 460
Tuwim Julian 321, 323, 463
Twardowski Zbigniew 460
Tyborowski Ludwik 253
Typrowicz Władysław 312
Tyszkiewicz Władysław 218–220, 222, 518
- U**
Uklejska Maria 64
Uljasz Adrian 66, 545
Ulrych Juliusz 39, 41, 88–89, 139, 425–426
Ułaszyn Henryk 183, 368–371, 492, 542
Unkiewicz Tadeusz 80
Urbanek Mariusz 462, 545
Urbanowski Maciej 13, 272, 282, 443, 458, 461–462, 467–469, 471–477, 505, 545
Usarek Zygmunt 366
- V**
Veliky K. 358–359, 545
Viénot Pierre 359
Vito Francesco 458
Vogel Witold 314
Vogtman Stanisław 436
Vonlanthen Isabelle 458, 463, 541, 545
- W**
Wachal Stanisław 276
Wachowski Kazimierz 292
Wacyk Antoni (Nowica Mieczysław, Pohost Michał, Sikorski W.) 396–402, 404–405, 409, 545
Wacyk Felicja 396
Wagner Wienćysław 485, 545
Waingertner Przemysław 12, 26, 31, 88, 142, 546
Waite Robert G.L. 421, 546
Walaszczyk Bronisław 411
Walczowski Franciszek 260
Walczyński R. Franciszek 247

- Walewski Jan 50, 151, 160, 164, 167, 170, 174, 424, 430
Walicka Bogumiła 13, 542
Walicki Jacek 155–156, 188, 330, 516
Waldorff (Walldorf) Jerzy 206, 462, 518, 536, 545
Wałek-Czarnecki Tadeusz 64
Wandycz Wiktor 29
Wanke Bruno 102
Wapiński Roman 497, 546
Wapniarski Julian 134
Warczyński Michał 49
Waryński Tadeusz 48
Wasilewski Zygmunt 463, 475
Wasiutyński Wojciech 43, 68, 94, 96, 127, 142, 210, 230, 245–246, 397, 487, 495–497, 521, 545
Wasylewski Bolesław 64, 100, 119
Wasylewski Stanisław 344–345, 518
Waszkiewicz Zofia 48, 169, 546
Wawrzkowicz Otmar 487
Wawrzynowicz Andrzej 260, 546
Ważyński Zygmunt 253
Wątor Adam 239, 506, 535, 541, 544
Wechsler Henryk G. 384, 546
Weiner Stanisław 148, 154, 157, 171
Weinstein Jan 347, 546
Weinziehr Konstanty 448
Wenda Zygmunt 47, 70, 72, 141–146, 151, 153, 155–157, 160, 163, 165, 172, 518, 521
Wernic Leon 347
Weyssenhoff Józef 225
Węgielski Edward 366
Węgliński Józef 371
Wiatrakiewicz Kazimierz 211
Widy-Wirski Feliks 396, 407, 521, 540
Wieczorkowski Józef 445
Wielomski Adam 240, 273, 308, 474, 546
Wielopolska Maria Jehanne 462–463, 518
Wielopolski Alfred 178–181
Wielopolski A.S. 127–128
Wielowieyski Józef 422
Wierzbiański Bolesław 64
Wierzbicka Hanna 249–250
Wierzbicka Maria 23, 546
Wierzbicki Andrzej 76, 340–342, 503, 505, 546
Wierzbicki Z. 102
Więckowska Maria 32
Wiktor M. 413
Wilbik Mieczysław 270
Wildecki H. 320–321, 518
Wilson Edward O. 341, 546
Winiewicz Józef 66, 206, 316, 424, 521
Winnicki Roman 201
Winowska Maria 241
Wiślicki Jan 232
Wiśniewski Marian 383
Witkiewicz Stanisław I. (Witkacy) 272, 276, 477–484, 518, 525, 532, 535
Witkowska Helena 413
Witkowski Marian 64
Witkowski Włodzimierz 425
Witos Wincenty 16, 28, 49–50, 56, 67, 158, 199, 201, 233, 356, 422, 521
Witowiecki Ludwik 346
Wittekówna Maria 64
Władysław Wiesław 199, 546
Włast Andrzej 109
Włodek Leopold 122–124
Włudyka Tadeusz 432, 546
Wohnout Helmut 232, 528
Wodziński Alfons M. 18, 25, 518
Wojakowski Władysław 425
Wojciechowski Bronisław 93
Wojciechowski Jerzy S. 546
Wojciechowski Zygmunt 179, 189, 191, 495, 498, 504, 518
Wojenka Michał 366, 529
Wojtacki Maciej 204, 448–449, 451, 546
Wojtkowski Andrzej 179
Wolnicki 294
Wolny Wilhelm 461
Wołos Mariusz 22, 185, 448, 526, 528, 532, 538, 541, 545–546
Wołoszyn Marcin 366, 529
Wołowski Marian 297, 445
Wotowski Stanisław A. 261, 518

Woytowicz Zbigniew W. 283, 286
 Wóycicki Aleksander 239
 Wójcik Bogusław 506, 544
 Wójcikiewicz Zygmunt 89
 Wójtowicz Norbert 110, 546
 Wójtowicz Władysław J. 286
 Wrona Bolesław 96
 Wróbel Piotr 35, 40, 500, 526, 546
 Wróblewski Andrzej K. 419, 538
 Wróblewski Mieczysław 445
 Wycikowski 312
 Wyka Kazimierz 464
 Wyrzykowski Czesław 313
 Wysocki Piotr 93, 120
 Wyspiański Stanisław 75, 106, 224, 229, 505
 Wyszczelski Lech 25, 42–44, 49, 52, 166, 547
 Wyszogrodzki Tomasz 36
 Wyszzyński Stefan 433, 513
 Wyżel-Ścieżyński Mieczysław 70

Z

Zabiełło Stanisław 135, 521
 Zabierowski Stanisław 452, 457
 Zabłotniak Ryszard 346, 547
 Zaborowski Robert 372, 419–420, 547
 Zadrożny Stanisław 126
 Zadrożny Czesław 427
 Zagórski Jerzy 461
 Zahora Feliks 128–130
 Zaklika Walerian 195
 Zakrzewska Aldona 547
 Zakrzewska Janina 68, 104, 547
 Zakrzewski Kazimierz 15, 17
 Zaleski Adam 247
 Zaleski Aleksander 32
 Zaleski August 32
 Zaleski Władysław 33
 Zaleski Wojciech 43, 133–134, 222, 230
 Zambrzycki Władysław 222
 Zamojska Małgorzata 206, 208, 547
 Zamojski Jan E. 432, 547
 Zamoyski Adam 366, 368
 Zandfos Tadeusz 439, 441

Zapasiewicz Zbigniew 72, 101
 Zaporowski Zbigniew 137, 547
 Zaremba Wiesław 457
 Zarychta Apoloniusz 72
 Zasada Ludwik 396, 400, 403, 405, 436
 Zawada Józef 126
 Zawistowski W. 291
 Zbierski Dominik 162, 165, 171–172, 176
 Zbigniewski J., zob. Sadkowski Zbigniew
 Zdar Rojan 411–412
 Zdrojewski Eugeniusz 89
 Zdziarski Bolesław 220
 Zdziechowski Marian 126
 Zdzitowiecki Jan 179, 485
 Zembruski Cz. 283
 Zielina Paweł 348
 Zieliński Tadeusz 160, 225, 359–361, 366, 369–373, 419–420, 492, 519, 529, 532–533, 538, 540, 543, 547
 Ziemak Stanisław 54, 129, 144–147, 168, 519
 Ziemicki Ludomił, zob. Gościński Ludwik
 Ziemski Janusz 289–290, 414
 Zięba Jan 473, 477, 547
 Zięba Józef 272, 392, 461, 521
 Zięcina Henryk 393
 Ziętek-Maciejczyk Ewa 247, 533
 Zimnicki Piotr 397, 406
 Zischka Anton 432, 547
 Znamierowski Czesław 69
 Znamierowski Jerzy 411–412
 Zollschan Ignaz 345, 519
 Zyndram-Kościałkowski Marian 39–41, 47, 88, 102, 426, 526

Ż

Żabotyński Włodzimierz 225, 331
 Żabski Tadeusz 486, 532
 Żarnowski Janusz 31, 298, 340, 500, 502, 525, 529, 539, 547
 Żaryn Jan 506, 547
 Żegliński Jerzy 91
 Żegota-Januszajtis Marian 422
 Żejmo-Żejmis Stanisław 340, 343, 519

Żeleński Władysław 46–47, 547

Żelewski Jan 291

Żeligowski Lucjan 67, 204–205, 380–382,
391, 396, 492, 519, 528, 530

Żelska-Mrozowicka Zofia 235

Żenczykowski Tadeusz 448–450, 458,
545

Żeromski Stefan 225, 472

Żłobicki Wiktor 406, 530

Żuławski Mirosław 460

Życki Jerzy 72, 81, 83

Życzkowski Włodzimierz 391

Żyndul Jolanta 28, 330, 547

Żytomirski Eugeniusz 461

Jarosław Tomasiewicz

In search of a new order
Anti-liberal, authoritarian and pro-fascist tendencies
in Polish political and social thought of the 1930s:
the Piłsudskis and others

S u m m a r y

The 1930s was a time of acute crisis of liberal democracy in Europe and Poland. This was reflected in growing criticism of demoliberalism and the search for alternative political solutions, sometimes directly emulating totalitarian models, and sometimes seeking an authoritarian “third way”. This phenomenon concerned not only the so-called national camp and fascist groupings, but also other sectors of the right, and even penetrated basically apolitical circles. This work concludes the exploration of fascist themes in Polish interwar political thought, dealing with trends not discussed in the Author’s previous publications.

The first chapter is devoted to the Piłsudski formation. The Sanation was a camp which was composed of various elements, united not by ideology, but by the person of the Commander and the authoritarian rule he exercised, and which was still at the centre of the Polish political scene in the early 1930s. After Piłsudski’s death, there was a need to work out the ideological binder of the camp. In the period of the so-called decomposition, two competing ideological visions clashed: maintaining the traditional ‘state ideology’ (adherents of Walery Ślawek) [‘ślawkowcy’] and a turn towards ethnic nationalism (‘the national Piłsudskites’). The victory of the latter direction resulted in the ideology of the Camp of National Unity, which was not ideologically uniform either. In the Camp of National Unity an extremist wing appeared, ready to accept totalitarian solutions, while a moderate one opted for maintaining an authoritarian system.

The second chapter describes other currents of the right-wing political thought: conservative, social Catholic and messianic (the latter, although marginal and constituting a Polish peculiarity, created its own political representation). The political “plankton” of the Second Republic is also included here—groups and projects which are difficult to assign to any of the larger camps, but in which a certain influence of fascist ideology can be discerned. Groups of the independent right, wishing to remain in the mainstream of political life, emphasised the nationalist and authoritarian elements of their own heritage. As a rule, however, they avoided overtly totalitarian concepts, opting instead for various variants of oligarchic or populist authoritarianism. The ideological project of “Catholic totalitarianism”, born on the fringes of the social Catholic movement, never took a finished political form.

The third chapter describes not political groupings in the strict sense, but the various social and ideological formations in which the reception of particular elements of fascist ideology occurred. Their nature was twofold: on the one hand these were socio-professional groups (veterans, engineers, lawyers, artists), and on the other, ideological orientations (anti-Semites, racists, pan-Slavists, Germanophiles, corporatists, religious dissidents of various kinds). The circles of the former type were, for various reasons, susceptible to infiltration of fascism (or

at least some of its aspects), while the latter group was fascinated by selected fascist ideas (while remaining indifferent to others). Although the ideological reflection of these circles was sometimes highly advanced, they did not form independent ideo-political currents, did not work out a political programme and did not start party-type activity, contributing at most to other groupings. In these circles, due to their essentially apolitical character, various ideological tendencies clashed, sometimes difficult to classify unambiguously. Both esotericists and proponents of economic interventionism could just as well have been supporters of totalism as of parliamentarism. Nevertheless, it is fascinating to note how widespread the influence of the authoritarian-nationalist spirit of the period was, leaving its mark on environments and figures seemingly as far removed from fascism as possible.

The general conclusion of this book, as well as of the author's previous publications on the subject, is that the influence of fascism on Polish political thought was extensive, but shallow and impermanent. The strength of this impact can be explained by the conditions of the times: the social and economic crisis (which additionally revealed the inefficiency of political institutions), the escalation of ethnic and class conflicts, the growing threat of war, and the ideological radiation of totalitarian models. But what was the reason for the weakness of Polish fascism? As it seems, the reasons for such a state of affairs were twofold. The first was the specific nature of Polish political culture—individualistic and averse to extremes. In this context, attention should be drawn to the role of Catholicism, whose hegemony made it difficult to accept the omnipotence of the state and biological racism on the Polish right. The second reason for the weakness lay in the socio-economic conditions. Peripheral Poland lacked both a large—and downgraded by the crisis—urban middle class, which constituted the social base for fascism, and an institutional infrastructure to implement totalitarian solutions. As a result, in Polish political thought of the 1930s, various concepts of the “third way” (between totalitarianism and demoliberalism in the political sphere, and between statism and laissez-faire in the economic sphere) enjoyed the greatest popularity, generally justified in the spirit of national-Christian solidarity.

Jarosław Tomasiewicz

Auf der Suche nach einer neuen Ordnung
Antiliberale, autoritäre und profaschistische Tendenzen
im polnischen politischen und sozialen Denken der 1930er Jahre:
die Anhänger Piłsudskis und andere

Zusammenfassung

1930er Jahre waren eine Zeit der tiefen Krise der liberalen Demokratie in Europa und in Polen. Dies spiegelte sich in der wachsenden Kritik am Demoliberalismus und Suche nach alternativen Konzepten der Staatsordnung wider, die manchmal direkt totalitären Vorbildern nacheiferten, manchmal nach einem autoritären „dritten Weg“ suchten. Dieses Phänomen betraf nicht nur das sog. nationale Lager und faschistische Gruppierungen, sondern auch andere Sektoren der Rechten und drang sogar in grundsätzlich unpolitische Kreise ein. Die vorliegende Arbeit vervollständigt den Forschungsstand zu faschistischen Motiven im politischen Denken der polnischen Zwischenkriegszeit und beschäftigt sich mit Tendenzen, die in den früheren Publikationen des Autors nicht behandelt wurden.

Das erste Kapitel der Arbeit ist der von Piłsudski angeführten Formation gewidmet. „Sanacja“ war ein aus verschiedenen Angehörigen zusammengesetztes Lager, das nicht durch eine Ideologie, sondern durch die Person des Kommandanten und die autoritär ausgeübte Herrschaft vereint war, und sich noch zu Beginn der 1930er im Zentrum der polnischen politischen Bühne platzierte. Nach dem Tod Piłsudskis zeigte sich die Notwendigkeit, ein ideologisches Bindeglied für das Lager auszuarbeiten. In der Zeit der sog. Dekomposition prallten zwei konkurrierende ideologische Konzepte aufeinander: die Aufrechterhaltung der traditionellen „Staatsideologie“ (Gruppierung um Walery Ślawek) und eine Hinwendung zum Ethnonationalismus (nationalorientierte Anhänger Piłsudskis). Der Sieg der Letztgenannten blieb nicht ohne Einfluss auf die Ideologie des Lagers der Nationalen Vereinigung („Obóz Zjednoczenia Narodowego“), das allerdings ideologisch auch nicht einheitlich war. OZN bestand aus einem extremen Flügel, der bereit war, totalitäre Lösungen zu billigen, und einem gemäßigten, der für die Aufrechterhaltung eines autoritären Systems plädierte.

Im zweiten Kapitel wurden andere Strömungen im Rahmen des rechtsorientierten politischen Denkens thematisiert: die konservative, katholisch-soziale und messianische (die letztere, obwohl sie marginal war und eine polnische Besonderheit darstellte, strebte danach, eigene politische Vertretung zu haben). Dazu gehört auch das politische „Plankton“ der Zweiten Polnischen Republik, d.h. Gruppierungen und Projekte, die sich nur schwer einem der größeren Lager zuordnen lassen, bei denen aber ein gewisser Einfluss der faschistischen Ideologie erkennbar ist. Die Gruppierungen der unabhängigen Rechten, die im Mainstream des politischen Lebens bleiben wollten, betonten nationalistische und autoritäre Elemente ihres eigenen Erbes. In der Regel mieden sie jedoch klar totalitäre Konzepte und optierten stattdessen für verschiedene Varianten des oligarchischen bzw. populistischen Autoritarismus. Das ideologische Projekt des

„katholischen Totalitarismus“, das am Rande der katholisch-sozialen Bewegung entstand, nahm nie eine endgültige politische Form an.

Im dritten Kapitel werden nicht die politischen Gruppierungen im engeren Sinne beschrieben, sondern verschiedene soziale und ideologische Kreise, in denen die Rezeption bestimmter Elemente der faschistischen Ideologie stattfand. Sie hatten einen doppelten Charakter: einerseits waren es sozioprofessionelle Gruppen (Kriegsveteranen, Ingenieure, Juristen, Künstler), andererseits – ideologische Strömungen (Antisemiten, Rassisten, Panslawisten, Germanophile, Korporatisten bzw. aller Art religiöse Dissidenten). Die Kreise der ersten Gruppe waren aus verschiedenen Gründen anfällig für die Infiltration des Faschismus (oder zumindest einiger seiner Aspekte). Die Kreise der zweiten Gruppe waren fasziniert von ausgewählten faschistischen Ideen (und blieben zugleich indifferent gegenüber anderen). Obwohl die ideologische Reflexion dieser Kreise manchmal weit fortgeschritten war, bildeten sie keine eigenständigen ideologisch-politischen Strömungen, arbeiteten kein politisches Programm aus und leiteten keine parteiähnliche Tätigkeit ein, sondern unterstützten höchstens andere Gruppierungen. In diesen Kreisen prallten aufgrund ihres im Wesentlichen unpolitischen Charakters verschiedene ideologische Tendenzen aufeinander, die manchmal nur schwer eindeutig zuzuordnen waren. Sowohl Esoteriker als auch Befürworter des wirtschaftlichen Interventionismus hätten genauso gut Anhänger des Totalitarismus wie des Parlamentarismus sein können. Nichtsdestotrotz ist es faszinierend zu konstatieren, wie weit verbreitet der Einfluss des autoritär-nationalistischen Geistes dieser Zeit war, der seine Spuren auch in dem Faschismus scheinbar sehr entfernten Kreisen und Personen hinterließ.

Die allgemeine Schlussfolgerung aus der vorliegenden Arbeit, wie auch aus den früheren Publikationen des Autors zu diesem Thema, ist, dass der Einfluss des Faschismus auf das polnische politische Denken zwar weitreichend, aber nur oberflächlich und nicht dauerhaft war. Die Stärke dieser Auswirkung lässt sich auf die zeitbedingten Umstände zurückführen: soziale und wirtschaftliche Krise (welche zusätzlich die Ineffizienz der politischen Institutionen bloßlegte), Eskalation der ethnischen bzw. Klassenkonflikte, wachsende Kriegsbedrohung, ideologische Ausstrahlung totalitärer Vorbilder. Woraus ergab sich aber die Schwäche des polnischen Faschismus? Es scheint, es gab zweierlei Gründe für diesen Zustand. Der erste war die Besonderheit der polnischen politischen Kultur, die individualistisch und allen Extremen abgeneigt war. In dieser Hinsicht ist auch die Rolle des Katholizismus zu beachten, dessen Hegemonie es der polnischen Rechten schwer machte, die Allmacht des Staates und den biologischen Rassismus zu akzeptieren. Der zweite Grund für die Schwäche lag in den sozioökonomischen Bedingungen. Im peripheren Polen fehlte es sowohl an der zahlreichen – und durch die Krise deklassierten – städtischen Mittelschicht, die soziale Basis für den Faschismus bildete, als auch an der institutionellen Infrastruktur, um totalitäre Lösungen umzusetzen. Infolgedessen erfreuten sich verschiedene Konzepte des „dritten Weges“ (zwischen Totalitarismus und Demoliberalismus in der politischen Sphäre bzw. zwischen Etatismus und Laissez-Faire-Liberalismus in der wirtschaftlichen Sphäre) in den 1930er Jahren im polnischen politischen Denken größter Beliebtheit und wurden allgemein im Geiste der national-christlichen Solidarität gerechtfertigt.

Redaktor
Olga Nowak

Projekt okładki
Anna Gawryś-Mazurkiewicz

Łamanie
Edward Wilk

Korekta
Lidia Szumigala

Redaktor inicjujący
Michał Kompała

Nota copyrightowa obowiązująca do 30.11.2022
Copyright © 2021 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzysyamy otwartej nauce. Od 1.12.2022 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersja elektroniczna monografii zostanie opublikowana w formule wolnego dostępu
w Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego www.rebus.us.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0001-9750-5256>
Tomasiewicz, Jarosław
W poszukiwaniu nowego ładu : tendencje
antyliberalne, autorytarne i profaszystowskie
w polskiej myśli politycznej i społecznej lat
30. XX w. : pilsudczycy i inni / Jarosław
Tomasiewicz. Wydanie I. - Katowice :
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2021

<https://doi.org/10.31261/PN.4033>
ISBN 978-83-226-4039-5
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4040-1
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:
Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Arkuszy drukarskich: 37,25. Arkuszy wydawniczych: 45,5. Publikację wydrukowano
na papierze offsetowym 90 g. PN 4033. Cena 69,90 zł (w tym VAT).

[Kup książkę](#)

[Kup książkę](#)

W poszukiwaniu nowego ładu

Niniejsza książka stanowi trzecią część badań Autora nad zjawiskiem nacjonalizmu i faszyzmu w Polsce. [...] Książka zawiera ogromny materiał faktograficzny. [...] Jestem pod wrażeniem odczytania Autora zarówno pod względem źródeł, jak i opracowań. [...]

Praca prof. Tomasiewicza wnosi nowe elementy do naszej znajomości historii II Rzeczypospolitej. Temat autorytaryzmu i faszyzmu jest niezwykle istotny dla zrozumienia tego, co się działo w kraju w drugiej połowie lat trzydziestych. Przede wszystkim podkreślić należy analizę i wnioski wyciągnięte przez Autora we wszystkich trzech książkach. Drugim istotnym elementem jest wprowadzenie do obiegu naukowego nowych faktów, informacji o organizacjach i czasopismach, do których nikt do tego czasu nie dotarł.

Z recenzji sporządzonej przez prof. dr. hab. Szymona Rudnickiego

Cena 69,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4040-1

9 788322 640401

Więcej o książce

[Kup książkę](#)